

דרך ארץ

ג. שד"ר

ספר מולדת לכיתה ב'

מדריך למורה

באישור מרכז החינוך העצמאי

מבוא

הספר **דרך ארץ** עוסק בהוראת מולדת לתלמידי כתיב ב'. העיסוק העיקרי הוא בסביבה הקרובה והמוכרת לתלמיד: עידוד וטיפול של התבוננות מושכלת בסביבה, ובעיקר חינוך להתנהגות נאותה וחיזוק האחריות האישית כלפי הסביבה.

מולדת היא תחום משנה בתוך תחום הדעת **גאוגרפיה**, והוראת המקצוע בכיתות ב-ד מכוונת לרכישת מוכנות ללימודי הגאוגרפיה בכיתות ההמשך. הגאוגרפיה עוסקת בתופעות ובתהליכים המתרחשים במרחב. בגאוגרפיה חוקרים תופעות ותהליכים שמתקיימים בסביבה הפיסית ובסביבה האנושית, ובוחנים את קשרי הגומלין ביניהם. בתחום ידע זה חוקרים את התנאים הפיזיים וכן, כיצד משפיעים תנאים אלו על ההתנהלות האנושית. **לדוגמה: אפשר לחקור כיצד משפיעים מנה השטח או האקלים על החיים באזור מסוים**. הגאוגרפיה בודקת גם כיצד משפיעה הפעילות האנושית על הסביבה. **לדוגמה: כיצד משפיע בית חרושת לייצור מלט על איכות האוויר בסביבה**.

הגאוגרפיה משלבת ידע מתחום הטבע עם ידע מתחום החברה, ותורמת להבנת העולם המורכב שבו אנו חיים. התכנים הנלמדים במקצוע מעניקים לתלמידים ידע, ערכים ומיומנויות המאפשרים תפקוד יעיל בעולם. הידע הנרכש הוא גם תשתית לתחומי דעת נוספים כמו היסטוריה וכלכלה.

הנושאים הכלולים בלימודי הגאוגרפיה מדגישים את:

- **קשרי הגומלין בין האדם לסביבתו**
- **אופיו המשלב של המקצוע המתבסס על ידע ועקרונות מתחומי הדעת טבע וחברה**
- **הסוגיות האקטואליות בתחומי החברה, הסביבה, הכלכלה והתכנון האזורי**
- **אחריותו של האדם כגורם מרכזי משפיע על הסביבה ומושפע ממנה, (האדם משנה את הסביבה ותוך כדי כך עלול לפגוע בה)**

הוראת **מולדת חברה ואזרחות** בכיתות ב- ד מתרכזת בסביבות פיסיות ואנושיות. בתוכנית הלימודים במולדת באה לידי ביטוי המאפיינים הייחודיים של תחום זה.

- התופעות והסביבות הנחקרות במסגרת לימודי המולדת **מוכרות וקרובות** לתלמידים
- מעגלי ההשתייכות הם המעגלים **הקרובים** ביותר לתלמידים
- חלק ניכר מהתוכנית מוקדש ללימודי ארץ ישראל, שהיא **מולדת התלמידים**, וכך מתהדק הקשר בין התלמיד לארצו ולעמו

מטרות העל של הספר "דרך ארץ" לכיתה ב

- * חיזוק תחושת ההשתייכות של התלמידים לעם ישראל ולמורשתו
- * חינוך לחיי חברה מתוקנים, המושתתים על הצו האלוקי שכתוב בתורה: "ואהבת לרעך כמוך – אני ד'"
- * חיזוק האהבה והקשר לארץ ישראל - הארץ שנתנה לנו מעם הבורא
- * חיזוק הזיקה לסביבה הקרובה ופיתוח תחושת האחריות לסביבה
- * פיתוח סקרנות והקניית כלים להתבוננות מושכלת בסביבה
- * פיתוח תחושת אחריות למערכת החברתית ויצירת מעורבות בקהילה
- * הכרת תופעות בסביבה הקרובה, והבנת קשרי הגומלין שבין האדם לסביבתו
- * ניתוח סוגיות ודילמות הנוגעות לפרט, לחברה ולשימור הסביבה
- * פיתוח מיומנות של שימוש בכלים מגוונים לאיתור מידע ובעיקר **בתמונות / בתצלומים / בתרשימים**

הפסוקים ומאמרי חז"ל, המלווים את הספר "דרך ארץ" לכל אורכו הם "המשקפיים" **דרכם** מתבוננים התלמידים בסביבתם, ומגבשים תפיסת עולם של יהודי מאמין בכל הנוגע לסביבה הפיסית והאנושית וההתנהגות המתחייבת ממנה.

התאמת הספר "דרך ארץ" לתוכנית הלימודים במולדת לכיתה ב

הנושאים הנלמדים בספר "דרך ארץ" נגזרים ממטרות העל של המקצוע, תוך התייחסות והתאמה לגיל התלמידים. הספר מותאם לקהיליית התלמידים בבתי הספר החרדיים על אוכלוסייתה המגוונת, ומביא לידי ביטוי את הערכים של קהילייה זו ואת אורח חייה.

הספר "דרך ארץ" מקנה מושגי יסוד ומיומנויות, המהווים מוכנות ללימודי הגיאוגרפיה בכיתות הגבוהות. במהלך הלימוד נוצרות הזדמנויות להתבוננות בסביבה הקרובה ומוצעות פעילויות לחקר הסביבה, המפתחות זיקה למקום המגורים **לישוב**.

בנושא החברתי, עוסק הספר בטיפוח ערכי יסוד, כמו: ערכות הדדיות, כבוד הזולת, עזרה והתחשבות בזולת וכן בפיתוח מודעות עצמית וחיזוק הדימוי העצמי. באופן זה נוצר איזון בין ה"אני" ל"זולתי". נושא המשפחה נלמד בהרחבה מתוך הבנה כי חיזוק התא המשפחתי, שהוא אחד מהיסודות החשובים בעם היהודי, יתרום לחברה בריאה ומתוקנת יותר.

הפרק האחרון של הספר "דרך ארץ" מפגיש את התלמידים עם אתרים ונופים בארץ ישראל, המהווים מדגם מייצג של אזורים שונים בארץ וצורות התיישבות שונות.

מבנה הספר "דרך ארץ"

הספר בנוי מחמישה פרקים:

פרק ראשון: אני ומשפחתי

פרק שני: תופעות בסביבה

פרק שלישי: מתמצאים בסביבה

פרק רביעי: הבית שלנו

פרק חמישי: ארץ ישראל

כל פרק מכיל שתי יחידות לימוד – כל יחידה מצעידה בנתיב אחר, ומדגישה היבט שונה באותו נושא (הפרק של ארץ ישראל בנוי באופן שונה, ובמסגרתו נערכים חמישה מסעות לחמישה אתרים שונים בארץ)

יישום התוכנית בכיתה

הספר מיישם, כאמור, את תכנית הלימודים: **מולדת, חברה ואזרחות**. חלק מן הנושאים מופיע בספר בהקבלה לתוכנית, כלומר: כל נושא מרוכז בפרק או ביחידה. חלק אחר מן הנושאים מפוזר על פני פרקי הספר משיקולים מתודיים ופדגוגיים שונים.

הספר מותאם לתוכנית הלימודים במולדת ולמערכת השעות המומלצת. בעמוד 6 מצורפת טבלה לפריסת הנושאים בהתאם למערכת השעות הבית ספרית (1 ש"ש או 1.5 ש"ש או 2 ש"ש)

על מנת ליישם את פריסת הנושאים ולהתאימה למערכת השעות הבית ספרית יש להציב סולם עדיפויות לגבי העמקה בהוראת הנושאים. כלומר: ללמד חלק מהפרקים באופן מעמיק, וחלק באופן פחות מעמיק. תיעשה על פי שיקולים דידקטיים שונים: על פי הרכב הכיתה, הרקע הלימודי שלה, החשיבות של כל נושא וכדומה.

המלצה למסגרת זמן להוראת הנושאים בספר הלימוד

הפרק/היחידה בספר הלימוד	מס' שיעורים מומלץ		הנושאים העיקריים
פרק 1 : אני ומשפחתי	1.5 - 2 ש"ש	1 ש"ש	
יחידה א: מי אני	4 שיעורים	4 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> פרטים אישיים שם פרטי השתייכות קבלת החלטות
יחידה ב: המשפחה שלי	6 - 7 שיעורים	5 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> עץ המשפחה, אילן יוחסין שם משפחה מקצועות ופרנסות, משלח יד שרשרת הדורות
פרק 2 : תופעות בסביבה			
יחידה א: זיהוי תופעות	3 שיעורים	2 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> זיהוי תופעות באמצעות החושים עריכת תצפית על תופעות תיאור התופעות
יחידה ב: הסקת מסקנות.	2 - 3 שיעורים	2 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> אפיון סביבה בעזרת התופעות.
פרק 3 : מתמצאים בסביבה			
יחידה א: התמצאות בסביבה פיזית	4 שיעורים	3 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> כתובת מדריך טלפונים שלטים מצוירים שלטים כתובים שלטי כיוון
יחידה ב: מיומנויות מפה	4 - 6 שיעורים	3 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> מפה מצוירת תרשים מפת מסלולים מפת שכונה מכשירי ניווט
פרק 4 : הבית שלנו			
יחידה א: דירת המגורים	4 שיעורים	3 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> תרשים פרטיות זהירות מסכנות ביתיות בית פרטי ובית משותף יחסי שכנות
יחידה ב: שינויים בסביבה	4 - 5 שיעורים	3 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> הצורך בשינוי שינוי יוצר בעיה תהליך קבלת החלטה לעריכת שינוי
פרק 5 : ארץ ישראל			
	6 - 9 שיעורים	5 שיעורים	<ul style="list-style-type: none"> האתרים במפת ארץ ישראל ירושלים - הכותל המערבי, העיר העתיקה, העיר החדשה הנגב, קוממיות בני ברק גן לאומי חוף השרון טבריה, הכינרת

עקרונות בפיתוח הספר "דרך ארץ"

א. רלוונטיות ומעורבות אישית

חומרי הלימוד לקוחים מהסביבה המוכרת לתלמידים, ועוסקים בנושאים אקטואליים מחיי היום יום שלהם. עובדה, המאפשרת לילדים להביא לתהליך הלמידה את חוויותיהם והתנסויותיהם האישיות, ובכך להיות שותפים לתהליך זה.

התכנים מוגשים בעיקר באמצעות סיפורים אישיים, שבהם נמסר התוכן הלימודי מנקודת המבט של הילד המספר, החולק את חוויותיו עם הקוראים. נעשה שימוש בציורי קומיקס, שבהם דמויות של ילדים "משוחחות" עם הלומד או בינן לבין עצמן, ומעלות סוגיות הקשורות בנושא הנלמד. לאורך הספר מלוות את התוכן תמונות של ילדים ושל נופים, הממחישות את התופעות הנדונות.

התלמידים, המזדהים עם גיבורי הסיפורים ועם הדמויות השונות, מפתחים מוטיבציה ללמידה ומעורבות אישית, המחזקת את תחושת השייכות לסביבות השונות ומתבטאת באחריות כלפי הקהילה.

בעיצוב הגרפי הושקעה חשיבה מקצועית - פדגוגית, והוא אכן תורם להמחשת החומר הנלמד, להתמצאות בספר הלימוד וליצירת חוויה לימודית ומוטיבציה ללמידה.

ב. מהקרב לרחוק

הבניית המושגים הבסיסיים של המקצוע, כמו: "סביבה", "תופעה", "תרשים", "התמצאות", "שינויים", נעשית בתהליך הדרגתי על פי העקרונות הפדגוגיים הבאים: מהקרב לרחוק ומהידוע אל הבלתי ידוע (הדגלה: התלמיד מתארים תחילה תופעות בסביבות מוכרות, כגון: חולץ היט והפרדס ורק אחר כך יוצאים לסביבות רחוקות יותר, כגון: האלף במרוקו ופתח תקווה טרום ייסודה). ומהקונקרטי אל המופשט (הדגלה: מצורף פארק עצומים למפת האתר, המשתמשת בסמלים במקום תמונות).

ג. מודולריות וספיראליות

כל פרק מהווה יחידת חומר מודולרית, שאינה תלויה ביחידות אחרות. המודולריות מאפשרת למורים לתכנן את ההוראה, ולארגן את היחידות בסדר המתאים לתכנונם האישי. אך טוב יעשה המורה אם ילמד את הפרקים ברצף המוגש בספר, שכן בכל פרק נעשה שימוש חוזר במושגי יסוד שנלמדו בפרקים הקודמים. כמו כן, הולכים הפרקים ונעשים מורכבים יותר בהתאם להתפתחות התלמידים לאורך השנה.

נושאים מסוימים נלמדים באופן ספיראלי. לדוגמה: פרק מיוחד מוקדש ללימוד ולהקניית המושג "תופעה": האמצעים להבחנה בתופעה, תיאור התופעה והסקת מסקנות מהתופעה המסייעות באפיון הסביבה. בהמשך משתמשים התלמידים בידע שרכשו על מנת לזהות תופעות המאפיינות סביבות פיסיות ואנושיות מסוימות, כמו: המשפחה שלי, "הבית שלי", סביבה חרדית, אזור המדבר וכו'. ומסיקים מהן מסקנות לגבי סביבות אלו.

גם מיומנויות המפה (בעיקר תרשימים) נלמדות באופן ספיראלי, ועל כן, יש להקדים את הפרק העוסק בהתמצאות בסביבה לפרקים העוסקים בבית המגורים ובארץ ישראל.

ד. למידה אקטיבית

דרך הלימוד העיקרית בספר "דרך ארץ" היא באמצעות הפעילויות, המזמנות התנסות בכלי מחקר שונים: סיורים ותצפיות, ראיונות, מפות ותרשימים, דיונים והצעות לפתרון בעיות.

בכל יחידת לימוד משולבות פעילויות אורייניות מגוונות, דיונים ומסקנות המצריכים שיקולי דעת ושיפוט מוסרי, ופעילויות מרתקות כמו: חידות, תשבצים ומשחקים. כל אלו מתבצעים בהרכבים חברתיים שונים. (במליאה בקבוצה, בזוגות באופן יחידני).

דרך לימודי המולדת עשויים להציב אתגרי חשיבה רבים ברמות שונות, ועל המורה לנצלם לפיתוח החשיבה. הספר "דרך ארץ" מציע פעילויות, הדורשות כישורי חשיבה ברמות מגוונות.

פעילויות מדרג חשיבה נמוך:

- ידע קודם, זכירת פרטים. לדוגמה: צמוד 12 (מצלפי השתי"כות): במשפחה אני בן fe _____.
- הפקת מידע בסיסי מן הטקסט הנקרא. לדוגמה: צמוד 47 (תופעות): פצילות תופעות 17 - 19: מהן התופעות...? באילו חושים השתמש...? מה לא נאמרה...?

פעילויות מורכבות מדרג חשיבה גבוה יותר:

- השוואה, לדוגמה: צמוד 111: פצילות מס' 7 - השווא בין ירושלים העתיקה לירושלים החדשה;
- ארגון המידע בצורות שונות (בטבלה, בתמונה, בסיכום). לדוגמה: צמוד 37: אילו תופעות אפשר לקלוט בפרדס? - התלמידים מתבקשים לאיין את התופעות בפרדס בטבלה על פי הקטע המתאר את הפרדס (צמוד 36).

פעילויות מורכבות מאד, הדורשות כישורי חשיבה מדרג גבוה:

- הסקת מסקנות, לדוגמה: צמודים 44 – 45 פצילות מס' 12 – 13: התלמידים מתבקשים להסיק מסקנות על אופי הכיתות השונות על פי דברי המנהלת על כל כיתה.
- הבנת קשרים בין פרטים ובין תהליכים. לדוגמה: צמודים 32 – 33: פצילות מס' 45: מהי הקרבה המשפחתית? התלמידים נדרשים להבין מהי הקרבה המשפחתית בין האבות האמה על פי תרשים נתון.
- יישום של עקרונות במצבים חדשים. לדוגמה: בפרק "מתמטיקה בסביבה" יש מטרות רבות, שבהן מתגלים התלמידים מיומנויות התמצאות במרחב הפיסי והתמצאות במפה, כיתה שנלמדו;
- חשיבה ביקורתית והערכה על פעולות שונות של האדם. לדוגמה: הערכת החיים בסביבות פיסיות ואנושיות שונות: במשפחה (צמ' 30), בבניין מותר (צמ' 87), בעיר בני ברק (צמ' 116), באזור מדברי (צמ' 113).
- יצירתיות. לדוגמה: צמוד 72 פצילות 39: ספרו סיפור על ילד שתעה בדרכו (א'ק מצא את הדרכ?) – מטלה הדורשת בנוסף ליצירתיות גם יישום של הנלמד בפרק.

תצפית

סיור ותצפית הם מקורות נוספים לאיסוף מידע על המתרחש בסביבה. הידע נצבר באמצעות הפעלה חושית (ראייה, שמיעה, הרחה, מישוש) של התלמיד ומלווה במעורבות קוגניטיבית, פיסית ורגשית.

התצפית היא אחד מ"הכלים" הנפוצים לאיסוף מידע במקצועות המולדת והגאוגרפיה. תהליך עריכת התצפית מפתח אצל התלמידים מיומנויות של **למידה בדרך החקר**: איסוף מידע מדויק על הסביבה הנצפית, תיעוד ורישום מפורט של המידע הנאסף, דיווח על הסביבה הנצפית והצגת המידע שנאסף בכיתה. בשלב התיעוד נדרש התלמיד לתאר עובדות בלבד, ולהבחין הבחנה ברורה בין העובדות לבין פירוש העובדות והסקת מסקנות מהן. חשוב לזכור, שיעדי התצפית לסייע ללומדים לשאול שאלות, העולות מהתצפיות ובעזרתן להבנות ייצוגים מנטליים של תופעות.

משחקים לימודיים

המשחק הכיתתי מאפשר חזרה והטמעה של התוכן הנלמד באופן חווייתי.

* **משחקי תפקידים והמחזות** – משחקים אלו הופכים את תכני הלמידה למוחשיים, וגורמים למעורבות התלמידים בתהליך הלמידה. בצמודים 96–97 ניתן למצוא דוגמה למשחק תפקידים בנושא: קבלת החלטה על עריכת שינוי בסביבה.

* **משחקים אחרים** – כל משחק יכול להתאים: משחקי זיכרון, "נחש מי", משחק בינגו, משחק מסלול, משחקי רביעיות. בצמודים 74 – 75 ניתן למצוא דוגמה למשחק מסלול. במדריך ניתן למצוא הצעות למשחקי תפקידים ולהמחזות בנושאים שונים.

עקרונות בהוראת הספר

קריאת כותרות

הכותרות בספר מוסרות ללומד תמצית של המידע הגלום ביחידה הנלמדת, ונועדו לסייע בהבנת הטקסט והרעיונות המרכזיים המוצגים בו ולהתמקדות בעיקר. הכותרות משמשות נקודת מוצא טובה לתיאום ציפיות ולהעלאת שאלות, ובכך הופכות את התלמיד ללומד פעיל ומעורב. שאלות השאלות בשלב הראשוני של תהליך הלמידה תיתן למורה הזדמנות לברר מהו הידע הקודם של התלמידים בנושאים המרכזיים של הפרק.

סיעור מוחות: למידה חדשה מבוססת על ידע קודם ומשתלבת בו. כדי שתכני הספר ייטמעו אצל התלמידים, אפשר לבצע מהלך מכוון של קישור בין הישן לחדש על ידי "סיעור מוחות". במהלך הפעילות מעלים התלמידים אסוציאציות הקשורות בכותרת. את האסוציאציות ממיינים לקטגוריות. על סמך נושאים שהתקבלו מהמיון אפשר לשער השערות או להציב שאלות לגבי תכני הלמידה הצפויים. בסיום היחידה הלימודית חשוב לחזור לסיעור המוחות המקורי ולהשביחו (להרחיב ו/או לצמצם כנדרש) באמצעות הידע שנרכש בשיעור.

לתשומת לב: לרוב היחידות בספר כותרות כפולות: כותרת עליונה (בצבע ירוק) שהיא כותרת ספרותית, וכותרת תחתונה (על רקע צהוב), שהיא כותרת עניינית.

הכותרת העניינית מציגה את נושא היחידה, ולמעשה פונה אל המורה. **הכותרת הספרותית** פונה אל התלמידים בשלב טרום-למידה, כשהנושא או המושג בו משתמשת הכותרת העניינית עדיין אינו נהיר להם. כותרת זו ממקדת את תשומת ליבו של התלמיד להיבט העיקרי של השיעור במסגרת הנושא הכללי. לדוגמה, **עמוד 14: הכותרת העניינית היא "קבלת החלטות". המושג והתהליך של קבלת החלטה אינם מוכרים כלל לרובם, שבו המאמרים מקבלים את רוב ההחלטות עבור הילד. הכותרת הספרותית: "על מה ללמוד?" מחדדת את ההיבט של הקושי העיקרי הכרוך בקבלת כל החלטה שהיא: ויתור על אחת האופציות לפחות.**

מסגרות לימוד שיתופיות

רוב הפעילויות מתאימות **לעבודה עצמית**, אך פעילויות רבות מומלץ לבצע **בזוגות או בקבוצה**. בפעילויות הקבוצתיות שיתוף הפעולה בין חברי הקבוצה יכול לתרום ליצירת תוצר משותף טוב יותר ולהבניית הידע של כל אחד בקבוצה. במדריך למורה ניתן למצוא המלצות למסגרת המועדפת לפעילויות השונות.

הסיוור הלימודי הושמט על פי
הצעתכם

שילוב המחברת בתהליך הלמידה

למורים המעוניינים בכך, יש מקום להוסיף מטלות לצורך סיכום, חזרה ותרגול הנלמד. במדריך למורה ניתן למצוא שפע של הצעות למטלות מעין אלו, שתבוצענה במחברת נלווית. המשימות הן חלק מההנחיות עליהם מתבססת הערכת הישגי התלמיד.

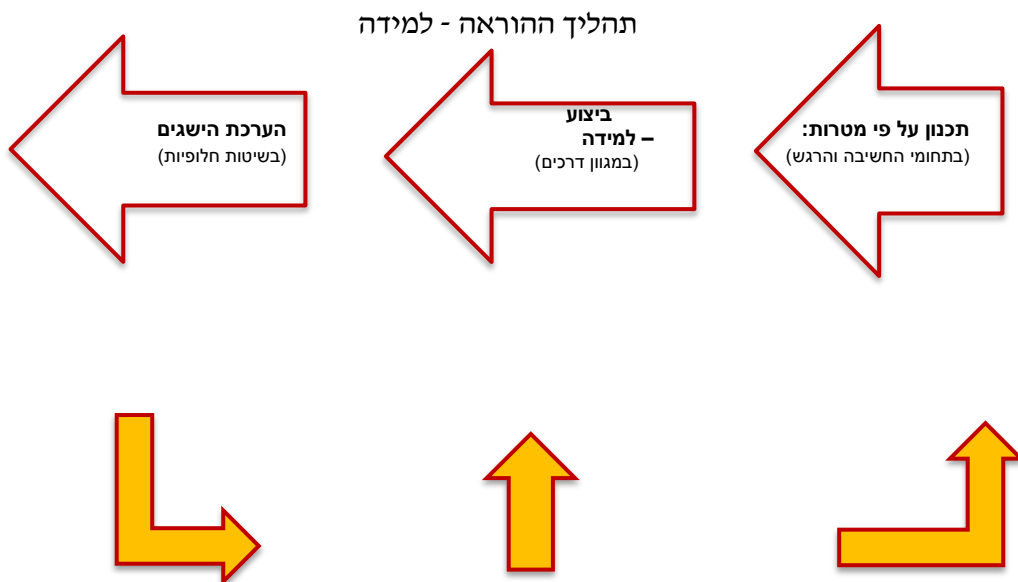
הצעה: ניתן לכלול במחברת פינה בשם: "המושג שלי" – מתחת למושג יכתבו התלמידים הסבר בלשונם, ידביקו תמונות מתאימות, יציירו ציור מתאים, יספרו סיפור אישי הקשור במושג ועוד.

הערכת הישגים

מבחנים

המבחן הוא כלי הערכה ובדיקה חשוב בתהליך ההוראה. למבחן מטרות אחדות, המסייעות לקידום ההוראה:

- ההערכה מסכמת הבדקת בסוף תהליך ההוראה את הישגי הלומד והישגי הכיתה.
- ההערכה מעצבת – הערכה היא אחת משלושת הרכיבים המרכזיים של תהליך ההוראה-למידה השלם: **הוראה - למידה - הערכה**. זיקות הגומלין בין שלושת הרכיבים האלה מובהרות באמצעות השרטוט הבא:

למבחן מאפיינים המאפשרים לבדוק את הישגי התלמידים בתנאים מבוקרים ושוויוניים :

- **אחידות** : כל התלמידים משיבים לשאלות באותה רמת קושי ובאותה מסגרת זמן.
- **ייצוג מדגמי של הישגים** : המבחן מאפשר דגימה שיטתית ורחבה של מטלות. מיוצגים בו תכני ההוראה, המיומנויות שפותחו ותפקודי חשיבה, המנוסחים במטרות ההוראה.
- **שיקוף המטרות** : המבחן ומהלך ההתכוננות לקראתו מאפשרים חזרה והבהרה לתלמידים, בדבר מטרות לימוד המקצוע והמיומנויות הנרכשות.
- **מהימנות** : המבחן הוא כלי ההערכה אובייקטיבי ומהימן, זאת בתנאי שמתקיימת בו עמידה בתבחינים מוגדרים.

סוגי שאלות במבחנים

1. שאלות ידע

שאלות על עובדות ומושגים שנלמדו בפרק. השאלות מכוונות לשימוש במושגים, מתוך הבנתם ולא לזכירה שהיא פרי שינון בעל פה בלבד.

לתשומת לב : המבחן משקף את תהליך ההוראה. מובן, שהתלמידים יוכלו למלא את משימות ההערכה רק לאחר התנסות והכוונה במשימות כאלו בתהליך ההוראה-למידה.

דוגמאות לשאלות המכוונות לשימוש במושגים:

1. **צבצו את בנ' המשפחה הנאנית עם המשפחה הצרענית בצבצו ואת בנ' המשפחה הנאנית עם המשפחה המורחבת באדום: דוד, אבא, סבא, סבתא, בן, בת, אחיין, בת דודה,**

2. **תנו 3 דוגמאות לתופעות המראות כי התאמידים בכיתה אהבים ללמוד**

3. **קראו את הסיפור, וצנו על השאלה:**

"הכנסת ספר תורה! הכנסת ספר תורה!" קרא יוסי בהתרגשות, כשנשמעה מרחוק תזמורת הולכת ומתקרבת. כשיצאנו למרפסת ראינו ילדים, ובידיהם לפידים הולכים בתהלוכה. יהודי מואר רקד עם ספר תורה ואחריו נסעה באיטיות מכונית מקושטת בנורות צבצונות.

מאיילו תופעות לאד יוסי, שמתקיימת הכנסת ספר תורה?

4. השלימו את החסר בטבלה

השנינו	הצורק השנינו	הפעיה שהשנינו יצר	הפתרון
צובעים את מסדרונות בית הספר	קירות בית הספר מתקלפים	התלמידים צלולים להתלכלך מהצבע החדש	לתלות שלטים המזכירים להיזהר מהצבע החדש
בונים קומה נוספת בבית הספר	נוספו תלמידים לבית הספר	הרעש והלכלוך מפריעים ללימודים	לפנות בזמן שלא מקיימים לימודים בבית"ס

5. הקיפו בציטוט את התשובה הנכונה:

ירושלים היא: ציר בירה, ציר קודש, מושב, ציר עתיקה, טבריה היא: ציר בירה, ציר קודש, ציר עתיקה, ציר חוף קוממיות היא: ציר חוף, מושב, ציר עתיקה, יישוב כפרי בני ברק היא: ציר בירה, ציר חרדית, ציר עתיקה,

6. השלימו מתוך המאגר:

עלינו ל __, כדי לצפות על הנוף היפה.
 ב __ חם מאד ויבש.
 מי ה __ הם מתוקים ומשמים לשתיה.
 כינרת, מצפור, מדבר

2. שאלות יישום של מיומנויות

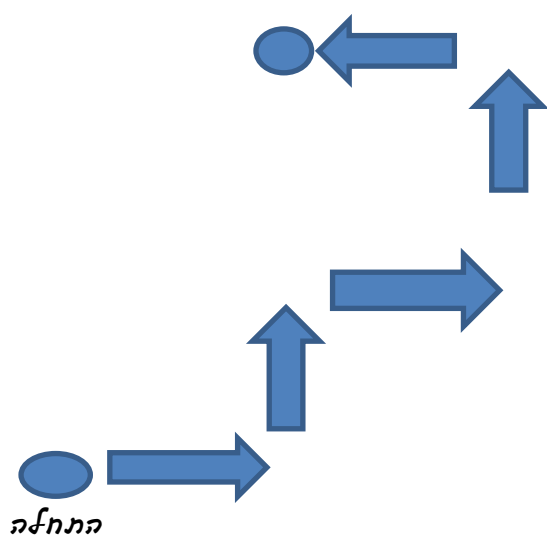
שאלות לדומה:

1. מיומנויות תצפית: לפניכם דף תצפית שנערכה באינת המחקר. מה אפשר ללמוד מן התופעות שצפו?

- התור למגלשה הוא הארוך ביותר _____
- הקרוסלה ריקה _____
- הילדים משליכים את הקליפות לפחי האשפה _____

2. מיומנויות קבלת החלטות: דינה קבלה דמי חנוכה. קשה לה להחליט מה לקנות בהם: את המדבקות שהיא רוצה כבר הרבה זמן או צבצים זרחניים, שטם אותם היא רוצה מאד.

דינה שוקלת את שתי האפשרויות:
 מהמדיקות היא יכולה ליצור תמונות יפות
 בצבעים אפשר לכתוב כותרות בצלניות
 לצבעים זרחניים בצעים מרהיבים ומאונים מאד
 המדיקות אינן מלככות
 א. הקיפו את השיקוף המשכנע ביותר לדעתכם?
 ב. נמקו את בחירתכם: מה תצפה דינה?

3. מיומנויות התמצאות מרחבית:
 יוסי חוזר מהגינה הביתה.
 תארו את דרכו של יוסי לפי החיצים.
 היצטרו במאמר.
 יוסי פונה לצד _____ .
 כך הוא ממשיך _____ .
 לצד _____ , ושוב _____
 ולבסוף לצד _____ .
 (שמאלה, ימינה, קדימה, אחורה)

3. שאלות הדורשות ביצועי חשיבה גבוהים

מטלת מיון:

לפניכם טבלה, המתארת תופעות במדבר.
 השלימו את הכותרת בעמודה 1.

תופעות במדבר		
1. _____	2. נוף	3. צמחייה
אמלים, שועלים נחשים, לטאות	אבצות חול _____	צבי אף _____

לפניכם טבלה, לתיאור תופעות באן לאומי חוץ השרון.

א. כתבו את הכותרות בכל הצמודות

ב. מלאו את הטבלה לפי הקטע הבא:

באן לאומי חוץ השרון אפשר לצפות על היט, לראות שולצים וצבאים ולתנות מאירוס הארמון וחפצות החוף, שפורחים ביט השביליט.

הערכה חילופית

מהערכה חד פעמית של הישגים להערכה מתמשכת

בנוסף להערכה מסכמת חד פעמית באמצעות מבחן, קימות דרכי הערכה נוספות, המשמשות כלי הערכה המתמשך לאורך תהליך הלמידה. בספר ובמדריך מוצעות פעילויות היכולות לשמש בידי המורה ככלי להערכת הישגי התלמיד. הן מותאמות לסוגי אינטליגנציות רבות, ומזמנות מגוון אפשרויות ביטוי ודרכי הצגה מגוונות של החומר הנלמד.

לדוגמה:

התאמה לאינטליגנציות מרובות: עמ' 72 – תרגיל 39 – אינטליגנציה: לשונית. יישום הנלמד בפרק 3 "מתמצאים בסביבה". עמ' 74 – משחק "התמצאות בדרכים" – אינטליגנציות מרחבית ובינאישית, עמ' 101 – תשבץ: אינטליגנציה לוגית-לוגית-לשונית, עמ' 30 – אינטליגנציה תחושתית – תנועתית.

דרכי הצגה מגוונות: בפינת מולדת (להלן במדריך בעמוד זה) ניתן להציג תמונות (עמ' 4 – 5), דפי תצפית (עמ' 8 – 9 ועוד), סיפורים (עמ' 72 ועוד), ראיונות (עמ' 29 ועוד), תערוכות: שלטים (עמ' 61), כרזות (עמ' 98), תרשימים ומפות (67) וכו' מומלץ לערוך תערוכה תלת ממדית של אתרים ומקומות על פי הנלמד.

פינת מולדת – "דרכי בארצי"

פינת מולדת היא מקום דינמי ופעיל המשקף את תהליך הלמידה ותורם לו.

הפינה תכלול: * פריטים נבחרים מתוך הנושאים הנלמדים. כגון: *מפת ארץ ישראל, צץ משכחה (fke)*

אפשר להצמיד "צצי משכחה" (התלמידים), תופעות הארצות שצריט כה יהודים.

* חומרים להעשרה, כגון: ספרים, קטעי עיתונות, תמונות, מודעות.

* תוצרי למידה, כגון: דפי תצפית, סיפורים אישיים, תצלומים שצלמו התלמידים, מוצגים שהכינו או אספו וכו'.

הצעה: בניית מיצג למושג (דו-ממדי או תלת ממדי): רושמים במרכז את המושג, (לדוגמה: "סביבה"), וסביבו מציגים תמונות (על סביבות שונות, כמו: סביבות יבשתיות/ימיות, מטופחות/מזנחות, מושבות/שוממות, צתיקות/חדישות, צירניות/כפריות), ציורי תלמידים (סביבות מוכרות לילד, כמו: החדר שלי, הכיתה שלי, כתבות (המתארות סביבה קיימת / בתהליך בנייה או כתבות העוסקות בעציות הקשורות בסביבה), סיפור (הקשור בסביבה – ילד תצה בדרכו – במהלך הסיפור מתוארת הסביבה), חוויות של התלמידים (הקשורות בסביבה – סביבת בית הספר או בית המאזיט או אן ציבורי או טיול לסביבה מרוחקת), חידות (אני סביבה ירוקה כי צומחים עצים לרוב. מי אני? יצר), המלצה על ספר קריאה ו/או הצגת הספר.

מדריך להוראת פרקי הספר

המדריך משמש כתומך בהוראת הספר בכיתה, ומלווה את המורה בתכנון השיעור: בניית המסד התאורטי של היחידה הנלמדת, הצגת מטרותיה ושיקולי הדעת הדידקטיים והפדגוגיים, העומדים מאחורי התכנים והפעילויות המוצעות בספר.

כמו-כן, מציע המדריך פעילויות נוספות על אלו שבספר, כדי לאפשר למורה בחירה ההולמת את צרכי הכיתה.

לכל הפרקים מבנה אופייני, המעצב את תהליך הלמידה בכיתה:

- * "שער" – הפותח אשנב לנושא הפרק ולרעיונותיו המרכזיים.
- * שתי יחידות לימוד כל יחידה מכילה תכנים לימודיים לצד פעילויות מגוונות.

לאורך הספר מופיעים סמלילים המכוונים את התלמיד לפעילות מסוימת:

♦ "בשבילדעת" – קטעי מידע קצרצרים המכילים הגדרות של מושגים.

המטרות: * הסבר המושגים המופיעים בפרק, לדוגמה (עמ' 14): מתוארת הסיטואציה הבאה:

אברהם שוקל ובודק אפשרויות שונות. בפניה מובאת הדגרת המושג "שיקוף דעת".

* המשגת הדוגמה הקונקרטית בה עוסק הספר, כדי שניתן יהיה ליישם את הנלמד על מקרים נוספים, לדוגמה (עמ' 20): דף "מילון משפחתי", שבו מפורטים בני המשפחה, מובאים בפניה המושגים: "משפחה דרעיונית" ו"משפחה מרחבת".

* הרחבת הידע הבסיסי המצוי בפרק. לדוגמה (עמ' 21): בפרק העוסק בשט משפחה המבטא "חוס משפחתי" – מובא בפניה זו המושג: ספר יוחסין.

♦ **"משוחחים"** – פינה המציעה נקודות לדיון, המאירות את הנושא מזוויות שונות.

המטרה: הכוונת התלמידים ליצירת שיח בכיתה, המחבר את הנושאים הנלמדים לעולמם, ולעורר דיון בדילמות שמתעוררות בנושאים אלו. ערך רב יש לשיח זה ואין לראות בפעילות "בזבוז זמן". כישורי השיח שידרשו במהלך הדיונים יתרמו לטיפול חברה מקבלת ובעיקר מכבדת את אנשיה, כמו: הקשבה לזולת, תגובה הולמת על דבריו.

יש לציין כי השאלה העולה לדיון בספר היא "שאלת על", שבעקבותיה תעלינה שאלות נוספות, ויתפתח שיח שלם. כאן המקום לשיקול האישי של המורה: אופן הניווט של השיח, הרעיונות הנדונים בו והסיכומים שאליהם מגיעים התלמידים.

יש לכוון את התלמידים להשתמש בביטויים המפתחים תרבות שיח שיש בה סובלנות, כבוד הזולת והתייחסות עניינית לדבריו ומבנה שיח אורייני. לדוגמה: אני מסכים לדברך, ורוצה להוסיף עליהם..." "אני חולק על דברך..."

♦ **"הסיפור שלי"** – קטעי מידע המובאים כמקרה קונקרטי על ידי "מספר" בגוף הראשון. **המטרה:** יצירת חוויה לימודית לצורך למידה משמעותית ואותנטית באמצעות הזדהות עם גיבורי הסיפור.

♦ **מאגר מילים** – "מחסן" מילים, המשמש את התלמידים למילוי המשימות והמטלות.

תוכן העניינים

עמ' 3

תוכן העניינים מוגש באופן שמאפשר גם לתלמידים לעיין בו, ולפתח באמצעותו ציפיות לגבי הנושאים הנלמדים בספר. באופן זה מתעצבת אצל התלמידים ההבנה והתפיסה של תחום הדעת "מולדת", על התכנים והתהליכים הכלולים בו.

הצעה לפעילות: התלמידים מתבוננים בתמונות, וקוראים את הכתוביות של שמות הפרקים. מתוכם ניתן ללמוד במה עוסק מקצוע המולדת.

מטלה לבית: לעצב כריכה ועמוד שער למחברת מולדת בהתאמה למקצוע.

פרק ראשון – אני ומשפחתי

עמודים 4 - 33

הפרק עוסק בגאוגרפיה אנושית, במעגלי ההשתייכות של התלמיד, ובנוי על פי העיקרון המתודי **מן הקרוב אל הרחוק**. תחילתו במעגל האישי והמצומצם, ה"אני", וממנו הוא מתרחב למעגלים הולכים ומתרחקים: המשפחה הקרובה, המשפחה המורחבת ומעגלי השתייכות נוספים.

מטרות הפרק:

- * פיתוח מודעות עצמית, כפרט בתוך קבוצות שונות ועל רקע סביבות שונות
- * הכרת המבנה המשפחתי
- * הקניית ערכי התנהגות על פי דרך התורה
- (בעיקר כחולייה בשרשרת המשפחתית, שהיא חלק ממשפחת עם ישראל).
- * פיתוח כישורים תוך אישיים ובינאישיים

מושגים בסיסיים:

תעודת זהות, תכונות וכישורים, קבלת החלטה, שיקול דעת, שם פרטי ושם משפחה, משפחה גרעינית ומשפחה מורחבת, משפחה ברוכת ילדים, עץ המשפחה, ספר יוחסין, פרנסות, **משלח יד**.

שער הפרק

עמודים 4 - 5

סביבה אנושית מתאפיינת במרקם של טיפוסים, גילאים, אורחות-חיים, קשרים חברתיים, דפוסי התנהגות ועוד. ככל שהסביבה רחבה יותר היא תהייה מגוונת יותר. התמונות בשער הן ביטוי למרקם אנושי זה.

במהלך הפעילות בעמודים אלו יגלו התלמידים את עצמם ואת סביבתם, כאשר ישוּו בין עצמם וסביבתם לבין המציאות המשתקפת בתמונות.

תיאור הפעילות: א. התלמידים מתבוננים בתמונות ומתארים את תוכן. *לדוגמה:* שני אחים שותים מכוס אחת

ב. נותנים כותרת יצירתית לתמונה: טעים לשתות בשניים

ג. נותנים הכללה מפרשת לתמונה: שיתוף (ברית מילה = קיום מצוות, שולחן שבת = משפחתיות; מי למעלה? מי למטה? = הנאה; שחור (מגבעות שחורות) לבן ("ירמולקע" - כיפה לבנה מצויצת) צבעוני = מגוון; התחביב שלי = תחביבים; כמו שלך (תינוק צובע בחברת אחיו הגדול) = חיקוי;

יחידה ראשונה: מי אני?

עמודים 6 - 7

בעמודים אלו עוסקים התלמידים בזהות האישית שלהם: תחילה התבוננות פנימית ולאחר מכן התבוננות בקבוצה, בדומה ובשונה בינם לבין זולתם. כך ייחשפו למורכבות של הקבוצה על גווניה השונים במטרה לפתח כישורים תוך אישיים ובינאישיים, ולהבין את ייחודיותו של כל פרט בקבוצה ותרומתו לה.

עמודים 6 – 7

פעילות מטרימה: 1. להשלים את הפרטים האישיים בעמ' 6

2. להביא לשיעור תמונות שתעזורנה להכיר את התלמיד ואת סביבתו (הפעילות עצמה בעמ' 7)

פתיחה: קריאת קטע מתוך "ילדים מספרים על עצמם" / ולדר.

לדוגמה: "יום אחד נסעו תלמידי הכיתה לפארק. כרגיל, התיישבתי במושב האחורי ולא נתתי לאף אחת לשבת עליו זה לא היה קשה, כי ממילא לא היתה ילדה שרצתה לשבת לידי כשהגענו, הסתערנו מיד על המתקנים הרבים שבפארק..."

רצתי למתקנים רחוקים, כדי להיות לבד. עברו כמה שעות ואני עדיין מתרוצצת ממשחק למשחק. כשירדתי בפעם הרביעית ממתקן המטוסים ראיתי לפתע את המורה, היא הייתה נסערת, דמעות בצבצו מעיניה "היכן היית? לא שמעת שקראנו לך ברמקול?"

כששמענו את הסיפור בוודאי שאלנו את עצמנו: "מי הילדה המספרת?" כדי להבין מדוע שיחקה לבדה כדי לדמיין לעצמנו את הילדה נרצה לדעת עליה פרטים.

אפשר לדון בתשובות התלמידים כדי להבין מדוע חשובים הפרטים להכרת הדמות. חלק מהפרטים חשובים לזיהוי הדמות. לדוגמה: תאריך הלידה "מספר" על הגיל של הדמות מקום המגורים מאפיין את הדמות ואת הרגליה (מי שבא מהכפר אולי חושש להיות לבדו בעיר הגדולה) עשויים לסייע באיתור כתובת מדויקת, מספר טלפון.

הערות:

1. תיאור הילדה יכול לכלול תיאור חיצוני ותיאור פנימי. לגבי המקצוע די בתיאור חיצוני.
2. אין צורך לקרוא את הפרטים בכיתה. אפשר למיין את הפרטים: פרטים זהים אצל כל התלמידים (ביה"ס והכיתה, עיר וארץ מגורים), פרטים דומים (גיל), פרטים משותפים לחלק מהתלמידים (רחוב, חברים) ופרטים ייחודיים ושונים.

- פעילות חווייתית: 1.** הכנת תוצר כיתתי "טביעת האצבע שלי" – כל תלמיד מטביע את אצבעו (או כף ידו, כף רגלו) בחמר (או ע"ג גיליון נייר בהדפס צבעוני) ורושם את שמו ליד ההטבעה.
2. הכנת קולאז' כיתתי של תמונות התלמידים במצבים שונים.

לאחר העיסוק במראה החיצוני עוברים לפעילות בנושא "התכונות שלי". הפעילות מעמיקה את המודעות העצמית ועורכת הכרות עם ה"אני" הפנימי.

הערה:

חובה לציין, כי יש להימנע מגישה שיפוטית ומעריכה, ולהדגיש כי תמיד ניתן וצריך להשתפר (בפרט בגיל הצעיר בו הן נמצאות). בעיקר חשוב להיזהר מקיבוע של תדמית ומיצירת סטיגמות **הנגרמות מדעות קדומות**, שעלולות ללוות את התלמידים גם בעתיד.

עמוד 8

תרגיל 4: התרגיל מתייחס להעדפות של הלומד בנושאים שונים, המהווים דוגמא נוספת לייחודיות של כל אחד.

משוחחים: המטרה היא להבחין בדמיון ובשונות שבין בני האדם, לתת לגיטימציה לשונות (לא כמוזרות אלא כייחודיות- "אדרבא, שנראה כל אחד מעלת חברו...") ניתן לפתח את השיחה גם לכיוון של תרומת המגוון לחברה. (מה תורמת כל ילדה לכיתה?).

עמודים 9 – 11

הנושא הנלמד בעמודים אלו הוא השם הפרטי, המהווה מרכיב חשוב בעיצוב הזהות האישית ובגיבוש ה"אני". השם הוא האמצעי הראשון בפיתוח תודעת ה"עצמי" מחד גיסא, ובקביעת מקומי במרקם הקבוצתי מאידך גיסא.

מטרה חשובה בפעילויות בסעיף זה היא להבין שלהורים הייתה סיבה לנתינת השם, והיא מחייבת את נושא השם. בשם מצויה שאיפת ההורים לגבי הילד – אם הוא נקרא על שם אבות המשפחה מדורות קודמים השאיפה היא שהוא עצמו ידמה להם, ואם הוא נקרא על שם תכונה – השאיפה היא שהוא יאמץ לעצמו תכונה זו.

הצעה לפעילות: להכין ספר "ואלה שמות..." – כל תלמיד רושם בספר את שמו – ומתחתיו ה"סיפור" של שמו. רצוי להצמיד גם את תמונת התלמיד.

הערה: השמות בשפות זרות מעידים על פזורת ישראל בגולה בארצות רבות. בכל ארץ נתנו שמות שתורגמו לשפת המקום.

הצעה לפעילות: הכנת משחק "רביעיות" על ידי התלמידים על פי המיון שבטבלה.

עמודים 12 - 13

עמודים אלו מציגים מערכות חברתיות שונות מנקודת מבטו של התלמיד. מזווית מבט זו ניצב התלמיד במרכז והמערכות החברתיות סובבות אותו. המטרה היא לחשוף את התלמידים למעגלים חברתיים רבים; לפתח הבנה כי כל אדם משתייך בו-זמנית למערכות רבות; וללמד דרכי התנהגות בכל מערכת על פי דרך התורה.

פתיחה: המורה כותב על הלוח: בן, שכן, תושב, תלמיד, חבר, אזרח, ושואל:

כמה אנשים כתובים על הלוח?

התלמידים בוודאי ימנו 6 אנשים. הם יופתעו, כשהמורה יציין שמדובר באדם אחד בלבד, וישאל: איך זה יתכן? התשובה מבהירה לתלמידים שבכל מערכת משתנים מעמדם ותפקידיהם. אולם, דבר אחד אינו משתנה, ונשאר בכל מצב-היותנו בניו של הקב"ה, וחלק מהמערכת הגדולה והמשותפת-משפחת עם ישראל. עובדה זו מחייבת אותנו בכל מעמד ובכל תפקיד.

ניתן לפתח שיח על התנהגות בחברה, ולשים לב לעקרונות משותפים ביחס לכל אדם ולכל חברה ולהתנהגות ייחודית לפי הורה ומורה.

תרגיל 13 – מטרת התרגיל לדעת שהתנהגותנו אינה נגזרת רק ממוסכמות המערכת אלא בעיקר מציווי התורה, כפי שבאים לידי ביטוי בפסוקים רבים, הדנים ביחסים ש"בין אדם לחברו".

עמודים 14 - 15

בעמודים אלו מתואר תהליך של קבלת החלטות. המטרה היא לתת לתלמידים כלים לקבלת החלטה מושכלת, ולהעביר אליהם את האחריות לקבלת ההחלטה ולעמידה בתוצאותיה.

הערה: ציות להורים אינו נכלל, כמובן, בנושאים החברתיים, שלגביהם ניתן לילד חופש בחירה. גם בבית הספר קיימת סמכות שאינה ניתנת לערעור (יש לסייג את הדברים ולהזהיר את התלמידים מפני מבוגרים זרים).

עמוד 15

הערה: יש להוסיף את החלופה הבסיסית: ללמוד עם אורי, ואחר כך להתנצל בפני רובי, או להפך, לשחק עם רובי ולהתנצל בפני אורי מאוחר יותר.

תרגיל 17

דוגמאות לשאלות, שיסייעו לתלמידים בעריכת השיקולים:

איזה חוג מתאים לי יותר?

באיזה חוג אהנה יותר?

באיזה חוג אצליח יותר?

על איזה חוג ממליצים לי אחרים – (משפחה, חברים וכו').

מומלץ להעמיד את התלמידים בפני סיטואציה מציאותית, שבה יידרשו לבחור בין חלופות. בסוף התהליך שהביא לבחירה בחלופה אחת, עליהם לעמוד מאחורי החלטתם ולקחת אחריות עליה. התלמידים יתבקשו להצהיר על החלטתם כשהם מודעים לעובדה כי ההחלטה כרוכה בויתור:

רשמו את ההחלטה:

בחרתי בחוג _____, ובהחלטתי זו ויתרתי על חוג _____

בשיחה בכיתה יספרו הילדים על התחושות, על הרגשות ועל המחשבות, שעלו בדעתם בזמן ההתלבטות ולאחר ההחלטה.

דוגמאות לשאלות מנחות:

אילו קשיים היו לכם בכל שלב? אילו מחשבות העסיקו אתכם בשלבים השונים?

כיצד אתם מרגישים לאחר שהחלטתם? כיצד ניתן להתמודד עם הפסד היתרונות בחלופה שלא נבחרה?

יחידה שנייה: המשפחה שלי

עמודים 16 - 21

בעמודים אלו מתרחב מעגל ההיכרות מה"אני" למעגל המשפחתי. במהלך הלימוד מתארגנים מושגי המשפחה הידועים לתלמידים במערכת קשרים מורכבת: **סב-נכד דוד-אחיין אב-בן וכו'.** שבה מעמדו של כל פרט משתנה באופן יחסי לאחרים (אותו אדם הוא בן ביחס לאביו ואב ביחס לבנו) וליצור "תמונה" משפחתית כוללת.

למערכת הקשרים שני דימויים מקובלים: דימוי העץ ודימוי השרשרת. בדימוי העץ, ענפי העץ מסמלים את **ההסתעפות** המשפחתית: המשפחה המורחבת על דודיה, בני הדודים וכו'. הגזע העבות

והשורשים האחוזים היטב באדמה מסמלים את **החוסן** המשפחתי, ואת הזכות להישען ולהיסמך עליהם. בדימוי השרשרת מסמלות החוליות את **הקשר**, ואת **התפקיד** של כל "חוליה" להמשיך את המסורת המשפחתית.

עמוד 16

השיר נפתח במילים: "משפחתי היא לי אוצר".

המטרה היא לפתח הבנה לחשיבות התא המשפחתי בחיי הילד ולחזק את הקשר למשפחה. התלמידים מסמנים בשיר את בני המשפחה ומוצאים במה כל אחד מאופיין בשיר (לדוגמה: סב-תלמיד חכם חשוב). אפשר להוסיף מניסיון התלמידים, כמו: אח - מלמד אותי דברים חדשים, דודה - מתעניינת בשלום כל אחד מבני המשפחה וכו'.

עמודים 17 - 21

פתיחה: המורה שואל: במה דומה משפחה לעץ? התלמידים יתייחסו בוודאי לתכונות כמו: הפירות הצומחים (הילדים הנולדים), הענפים המסתעפים (המשפחות המסתעפות מהמשפחה הגרעינית), הצורך בטיפול ובהשקיה מתמדת (חינוך, טיפוח) וכו'. **תרגיל 18:** יש לשים לב לאופני הסידור הבאים:

1. בני המשפחה מסודרים על פי דורות. לכן, ההורים והדודים מקבילים, וכן האחים ובני הדודים.
2. בני המשפחה מסודרים מלמטה למעלה, כלומר: ככל שהדור מוקדם יותר הוא נמוך יותר. אבות המשפחה הם כשורשים, כגזע חסון, הדורות נשענים עליהם ולומדים ממעשיהם.

עמודים 18 - 20

בעמודים אלו מתרגלים את מערכת הקשרים בין בני המשפחה.

פעילות: התלמידים מתבוננים בתמונת החתונה.

בשלב ראשון הם קובעים למי מתייחס התואר של כל אחד מהאנשים המופיעים בתמונה. לדוגמה: "סבא – הרב זכריה חפץ". של מי הוא סבא?

בשלב שני עוברים לתרגילים, שבהם בודקים את קשרי המשפחה הנוספים של כל אחד. לדוגמה: הרב זכריה חפץ הוא סבא של החתן ואֶחָיו, ובנוסף הוא גם אביהם של אבא יעקוב חפץ ואחיו נחמן חפץ וכן בנו של הרב חפץ - הסבא רבא (יש להניח שהוא גם חמיו של אהרון מלמוד, הגיס של החתן, הנשוי לביתו). הספר אינו מזכיר מושג זה, שאינו מוכר כל כך לתלמידים בגיל זה).

תרגיל 24: תרגיל לשוני בעיקרו המטלה: להפוך מצורת הזכר לצורת הנקבה: דוד – דודה.

עמוד 21

הערה: שם משפחה מבטא יותר מכל את הרציפות של "שרשרת הדורות". לכן, על המורה לשקול אם ללמד נושא זה במסגרת הנושא של שרשרת הדורות. (עמודים 31 – 33)

הרחבה והעמקה: מיון שמות המשפחה הכיתתיים לנושאים, כמו: טולדנו - טולדו נו (לא טולדו, השבועה שלא לחזור לעיר טולדו), **שמות מקומות:** פראגר – תושב העיר פראג; **שמות פרנסות ובעלי**

מקצוע: שניידר – חייט, שוחט; **בן של:** לייבוויץ', יעקובסון, אהרונב, בן יעקוב, בר חיים

עמוד 22

משוחחים: הנקודות המועלות לדיון מבהירות את השיקולים העקרוניים שמביאים לבחירת העבודה, וניתן להשתמש בהם גם בשאר הפרנסות, כמו: רופא שיניים, גנת וכו'.

עמודים 26 – 29

בעמודים אלו לומדים התלמידים על עיסוקם של המבוגרים במשפחה, ועל הדרכים להתפרנס ולכלכל את בני המשפחה. אין לשכוח כי הכול בבחינת השתדלות: "פותח את ידך ומשביע..."

במשלח היד באים לידי ביטוי קשרי הגומלין בין בני האדם, בבחינת: "צאו והתפרנסו זה מזה". והעיסוק בנושא מחנך להכרת תודה. יש להדגיש את הרעיון, שכל מוצר הוא פרי עמל של ידיים רבות, שטרחו והתייגעו בהכנתו.

בעמוד 28 - סיכום השיקולים ויישומם.

הצעה לפעילות: המורה מביא לכיתה תגים להצמדה על הבגד כמספר התלמידים בכיתה. על כל תג מקצוע אחר. (ניתן לחזור על מקצוע מספר פעמים). כל תלמיד בוחר מקצוע. התלמידים מראיינים זה את זה, ומבררים את שיקולי הדעת של חבריהם לבחור במקצוע (השאלות על פי השיקולים שבעמוד זה).

עמוד 31

תרגיל 44 - המנהג ממחיש את ה"שרשרת" המשפחתית- המסורת העוברת מדור לדור. שימור המנהג הוא שמירה על השרשרת ועל ה"עץ" המשפחתי.

עמודים 32 - 33

פתיחה: המורה שואל מי הם אבותינו ואימותינו (האבות והאימהות של כל עמ"י), את הידע הקיים רושמים על הלוח, ועם התלמידים מארגנים את מערכת הקשרים המשפחתיים ביניהם לתרשים.

מעיינים בתרשים. משלימים את תרגילים 45 – 46.

הצעות לפעילויות יצירתיות לסיכום הפרק

הערה: יש להקפיד כי הפעילות לא תעשה על חשבון ההספק הנדרש.

א. תערוכה כיתתית בנושא "מנהגים מבית אבא".

<p>מנהגים מבית אבא</p> <p>המנהג: _____</p> <p>מתי נוהגים בו? _____</p> <p>מי נוהג בו? _____</p> <p>מקור המנהג (הסיבה): _____</p> <p>_____</p> <div><p>תמונה או ציור מתאים</p></div>
--

ב. "אני חוליה בשרשרת" - ספר "קבלות" עצמיות של תלמידי הכיתה (אפשר להפיצו בין ההורים) קיר מקושט ב"קבלות" וכו'.

<p>"אני חוליה בשרשרת"</p> <p>אני רוצה להיות דומה ל _____</p> <p>בעזרת השם, מהיום והלאה _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

ג. "משחק רביעיות" - למי אני דומה?

המשחק מצוי ב"תפר" שבין "האני" לבין "משפחתי" – הדגשת העצמיות והשייכות כאחד. המשחק בנוי משש סדרות, הנוצרות מבני משפחה מורחבת, שיש להם מאפיין משותף.

המשחק כולל: 24 כרטיסי תמונות של: בנים, בנות, אבות ואימהות (צעירים), סבים וסבתות.

מהלך הפעילות:

הכרטיסים מונחים הפוכים ב"קופה".

בכל "סיבוב" לוקחים המשחקים כרטיס אחד.

המטרה: ליצור רביעייה של בני משפחה, בעלי מאפיין משותף.

לדוגמה: כל בני המשפחה בעלי שיער מקורזל.

לתשומת לב: לכל אחד מבעלי השיער המקורזל יש מאפיינים נוספים, העשויים לשייכו למשפחות אחרות. לדוגמה: אחד ממקורזלי השיער הוא גם חייכן, ולכן אפשר לשייכו גם למשפחה חייכנית. הוא גם גבוה, ולכן עשוי להשתייך גם למשפחת הגבוהים.

על התלמידים לגלות יצירתיות, וליצור "משפחות", על ידי הוכחת המאפיין המשותף.

במהלך הפעילות שמים התלמידים לב לעובדה, כי אנו דומים לבני משפחתנו אך לא זהים, יש לנו גם תכונות ייחודיות ושונות.

דוגמאות למאפיינים משותפים:

	טבא רציני ג'ינג'י גומל חסדים טבעוני
	טבא גבוה תלמיד חכם מרכיב משקפיים חייכן
	טבא חברותי בעל עינים תכולות מהדר במצוות זריז
	טבא מכניס אורחים ידען גדול נמוך ירא שמים

סבתא

בשלנית מומחית
ג'ינג'ית
טובת-לב
חברותית

סבתא

גבוהה
רצינית
חרוצה
ידענית גדולה

סבתא

מכניסת אורחים
צנועה
זריזה
חובבת טיולים

סבתא

בעלת עיניים תכולות
גומלת חסדים
חברותית
מרכיבה משקפיים

אבא

פיקח
גבוה
ירא שמים
טוב לב

אבא

למדן
רציני
בעל עיניים תכולות
מסודר

אבא

קפדן
זריז
גומל חסדים
חובב טיולים

אבא

בעל "ידי זהב"
מכניס אורחים
מהדר במצוות
חייכן

אמא

נמוכה

אמא

חרוצה
בשלנית מומחית
בעלת עיניים תכולות
סופרת מוכשרת

אמא

מרכיבה משקפיים

אמא

צנועה
גבוהה

ילד

חייכן

ילד

נמוך

ילד

גבוה

ילד

צנוע

ילדה

נמוכה

ילדה

גבוהה

מרכיבה משקפיים

ילדה

צנועה

ילדה

חייכנית

פרק שני – תופעות בסביבה

עמודים 34 - 51

הפרק מפגיש את התלמידים לראשונה עם יסודות הגיאוגרפיה הסביבתית. התלמידים יתרגלו להתייחס למקומות בהם הם גרים, חיים ושוהים כאל "סביבות חיים", ולכל מה שמצוי בסביבה כאל "תופעה" המאפיינת אותה.

הגיאוגרפיה עוסקת בהכרת סביבות חיים שונות, ובגילוי הדומה והשונה בין סביבות אלו. הגאוגרף אוסף מידע על תופעות ומסיק מהן מסקנות על אופי של **אזורים** על פני כדור הארץ, ועל היחסים בין תופעות אנושיות ובין תופעות פיזיות. כלומר: יחסי הגומלין בין האדם לבין סביבתו.

במהלך הלימוד בפרק זה ילמדו התלמידים להתבונן בתשומת לב בתופעות בסביבתם הקרובה ולאסוף מידע על הסביבה באמצעות החושים. מכאן מובנת החשיבות של הסיור והתצפית בתהליך הלימוד. בהמשך ילמדו התלמידים להתייחס לתופעות כמאפיינים של סביבה. לאחר איסוף המידע הם עוברים לשלב של עיבוד הנתונים והסקת מסקנות מהם לגבי הסביבה הנחקרת.

בסוף הפרק מתוודעים התלמידים לשלוש סביבות חיים, שחלקן במעגל הרחב יותר, ופוגשים בתופעות המאפיינות אותן וביחסי הגומלין בין האדם לסביבה: בפתח-תקווה טרם ייסודה - תופעות פיסיות טבעיות; במלאח, שכונת היהודים במרוקו וב"סביבה יהודית" - תופעות אנושיות, המאפיינות **ישובים יהודיים** של שומרי תורה ומצוות.

מטרות:

- * הכרת המושגים "סביבה" ו"תופעה" כמושגי בסיס בתחום הדעת מולדת
- * פיתוח ערנות לסביבה ולתופעות המאפיינות אותה
- * פיתוח מיומנות של "תצפית" על סביבה
- * הסקת מסקנות על סביבה מהתופעות המצויות בה
- * הבנת התופעות כביטוי ליחסי הגומלין בין האדם לסביבתו

מושגים בסיסיים:

סביבה, תופעה, חושים, תצפית, דיווח, השוואה, מסקנה

"שער" הפרק

עמודים 34 – 35

החושים שלנו הם כלי מרכזי שבעזרתו נצרבת הסביבה בתודעתנו. באמצעות החושים התלמיד עושה היכרות ראשונה עם הסובב אותו - הוא קולט ריחות, צבעים, צורות, ועוד. מטרתה של פעילות זו היא לדמות חוויה של קליטת הסביבה דרך החושים. הדברים שאנחנו קולטים מהסביבה גורמים לנו לרגשות שונים. למשל: יש קולות שנעימים לנו ויש כאלה שאינם; יש ריחות שאנחנו אוהבים ויש כאלה שאיננו יכולים לסבול. המודעות לרגשותינו לגבי מה שמתרחש בסביבה היא חשובה ביותר, כי היא אחד התנאים המובילים לכך שאנשים פעילים ומעורבים במתרחש בסביבתם.

סביבת הים מוכרת וחביבה על התלמידים ועתירת תופעות מגוונות ולכן בחרנו בה ל"שער" הפרק.

מהלך הפעילות: הפעילות נערכת בטכניקה של "דמיון מודרך". התלמידים מתבקשים לעצום עיניים, והמורה מעביר אותם בדמיונם לסביבת הים, כשהוא מתאר את הדרך ואת תכול הגלים, כדי שיחוו שהם ממש "נמצאים" על חוף הים. המורה מבקש: פקחו עיניים והתבוננו סביב סביב. התבוננו למרחקים. הביטו למעלה, כעת למטה - מה אתם רואים? נשמו עמוק והריחו. מה אתם מריחים? וכו'. אפשר ורצוי להשמיע ברקע מוסיקת רקע מתאימה...

יחידה ראשונה: תופעות בסביבה

עמודים 36 - 43

המטרה בעמודים אלו היא להבין שסביבה מכילה פרטים רבים ומגוונים, שכל אחד מהם נקלט בחוש אחר. ככל שנשתמש בחושים רבים – יהיה המידע שנקלוט רב ומגוון יותר. במהלך הלימוד מבנים אצל התלמידים את המושג "תופעה" באמצעות השימוש בה ומבלי להגדירה.

עמודים 38 – 40

התצפית היא סוג של הסתכלות מכוונת, והיא עשויה להעשיר את התלמיד בידיעות על הסביבה ממקור ראשוני. התצפית עוזרת לקבל תמונה מדויקת ואובייקטיבית של תופעות, בניגוד להתרשמות סובייקטיבית המבוססת פעמים רבות על רגש, דעה או מידע חלקי.

כדי שהתצפית תהיה אמינה ויעילה, ההנחיה היא לרשום עצמים ואנשים בפעילות מסוימת (לדוגמה: ילדים משחקים, עוגות נאפות, גשם יורד) ולהימנע מתארים (לדוגמה: אין לכתוב: ילדים טובים משחקים או: עוגות טעימות נאפות וכו').

ניתן לזהות שלושה שלבים בתצפית :

1. בשטח – איסוף המידע ותיעודו
2. הכנת דוח תצפית - ארגון ומיון המידע
3. עיבוד המידע והסקת מסקנות על הסביבה

בעמודים אלו נתמקד בשני השלבים הראשונים של התצפית.

עמודים 41 - 43

גם בעמודים אלו עוסקים בדיווח על תופעות. ההבדל בין עמודים אלו לעמודים קודמים הוא באופן הדיווח. בעוד שהדיווח על התצפית היה ענייני והתרכז בעובדות בלבד, בעמודים אלו מתנסים התלמידים בכתיבה תיאורית אישית, שמתאפיינת בתארים ובמעורבות רגשית של הכותב.

מהלך הפעילות : התלמידים קוראים את תיאור התופעה ומאתרים את הרכיבים הבאים :

- הסביבה בה מצויה התופעה
- תיאור התופעה

בתיאור התופעה מסמנים את התארים ואת הרגשות שמעוררת התופעה.

לדוגמה : בתיאורו של ניסים משובצים התארים הבאים : רעש אדיר, רעש חזק, ורגשות : קשה לי מאד להתרגל, רצתי בבהלה. לא הספקתי להירגע.

תרגיל 11. יש לכוון את התלמידים לכתוב על פי הרכיבים שמצאו בתיאורים הכתובים בספר.

יחידה שנייה : לומדים מן התופעות

עמודים 44 - 51

יחידה זו עוסקת בהסקת מסקנות מתופעות המצויות בסביבה כדי לאפיינה. כלומר : מה "אומרות" התופעות לגבי הסביבה שבה הן מצויות. הסקת מסקנות היא השלב המסיים את חקר הסביבה ונוגעת ב"ליבת" המקצוע. ללא הסקת מסקנות לגבי הסביבה וללא אפיונה - המידע הנאסף הוא חסר ערך.

יש לחדד את ההבחנה בין תופעה, שהיא : עובדה, מציאות אובייקטיבית, לבין הסקת מסקנות, שהיא פרשנות סובייקטיבית, המתבססת על התופעה העובדתית ולא בהכרח נכונה. על כן, יש להתייחס למסקנה כאל אחת מאפשרויות אחדות ולא כאפשרות בלעדית. כדאי לנצל הבחנה זו לחינוך להתבוננות על הזולת ב"עין טובה", שהרי גם אם מסקנתנו מהתנהגות הזולת היא שלילית ייתכן מאד כי שגינו בפרשנות, ויש אפשרות לפרשנויות נוספות. מובן, שיש להרגיל את התלמידים לשיפוט חיובי בו ידונו כל אדם לכף זכות.

המטלות, שבהן נדרשים התלמידים להסיק מסקנות מתופעות על הסביבה הן מסדר חשיבה גבוה, ודורשות יכולות של הכללה ופרשנות.

עמודים 44 - 46

כדי לפתח הבנה, שמתופעה מסוימת ניתן להסיק מסקנות שונות, כדאי לשאול: מה עוד יכולה המנהלת לחשוב על כיתה ב או כיתה ג לאור הממצאים שמצאה בהן? המורה יקבל כל תשובה בתנאי שהמסקנה הגיונית וקשורה לתופעה העולה ממנה. (לדוגמה: ניכר כי תלמידות כיתה ג' חובבות טבע)

תרגיל 15: תרגיל זה עוסק בעיקר בתופעות גיאוגרפיות אנושיות: סוג אוכלוסייה, שינויים דמוגרפיים, בינוי ופיתוח, תחבורה ועוד ככלי לאפיון סביבות ולהשוואה ביניהן.

הצעה לפעילות חקר בכיתה: לצורך העניין יהפוך המורה את התלמידים ל "חוקרים זוטרים", ויחקור עימם סביבה מסוימת. באופן זה ילמדו להסיק מסקנות מתופעות שונות המתרחשות בה.

בחירת הסביבה הנחקרת: המורה שואל את התלמידים באיזה רחוב גר כל אחד מהם, ובוחר יחד עימם באחד הרחובות ("**הרחוב בו מתגורר יוסי**"). המורה שואל: מה היינו רוצים לדעת על רחוב זה? תשובות אפשריות: גודל הרחוב, סוג האנשים המתגוררים בו, מראה הבתים, הריחוק מביה"ס, האם יש בו בית כנסת, חנויות, גינה, עצים, תחנות אוטובוסים וכו'. היום לא נבקר ברחוב, ויוסי אפילו לא יספר לנו עליו. אבל, אם נשאל את יוסי שאלות עליו ועל בני משפחתו נוכל לדעת דברים רבים על הרחוב בו הוא גר.

המורה מתחקר את יוסי:

כשאתה חוזר הביתה והדלת נעולה למי אתה פונה? (כאן יהיה הבדל בין מגורים בבית משותף- פונה לשכן בבנין לבין מגורים לבית פרטי- אין למי לפנות או הליכה לבית אחר). האם אתה משחק עם ילדים בני גילך ברחוב? אם לא מדוע? (מכאן אפשר להסיק על אופי האוכלוסייה: מזדקנת, צעירה מאוד, ואולי לא חרדית). היכן אתה משחק אחה"צ? (אפשר להסיק מכך מסקנות רבות, ובין היתר לדעת האם יש גינת שעשועים ברחוב). היכן אתם קונים לחם? (האם חנות המכולת ממקמת ברחוב?). וכן על קולות שהוא שומע, באיזו שעה הוא יוצא בבוקר לביה"ס וכו'.

התחקיר מלמד את התלמידים איך חוקרים סביבה ואיך מסיקים מסקנות אודותיה.

ניתן לתרגל זאת באמצעות תלמיד המתגורר ברחוב אחר, והפעם- ישאלו התלמידים.

עמודים 47 - 51

מהעיסוק בסביבת בית הספר הקרובה ומוכרת לתלמידים עוברים לעיסוק בסביבות רחוקות גאוגרפית והיסטורית. בעמוד 47 מוסקת מסקנה אחת, (אי אפשר לגור בסביבה) בעמודים קודמים הוסקו מתופעה אחת מסקנה אחת או מסקנות אחדות (ביצים, העדר ציפורים ובעלי חיים אחרים) כאשר התופעות המוכיחות אותה הן רבות.

בעמודים 48 – 49 התהליך הפוך: המסקנה ניתנת מראש ויש לאתר את התופעות שהובילו אליה.

העיסוק בדפים אלו מאפשר סיום של הנושא ב"עין יהודית".

הצעות לפעילויות יצירתיות לסיכום הפרק

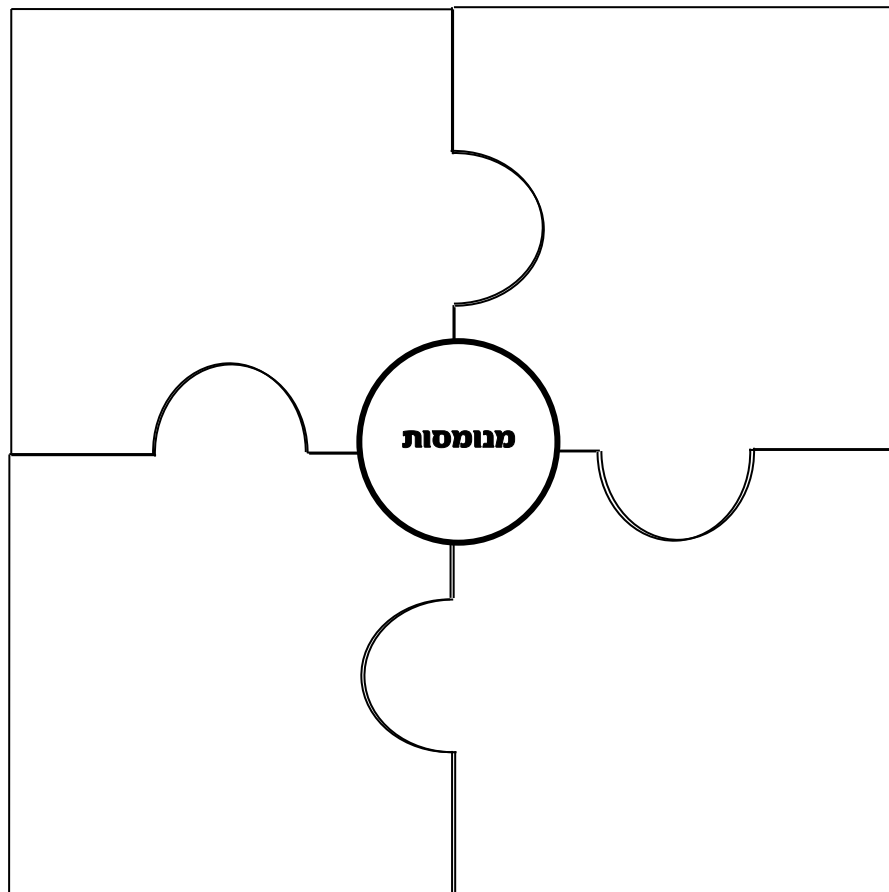
הערה: יש להקפיד כי הפעילות לא תעשה על חשבון ההספק הנדרש.

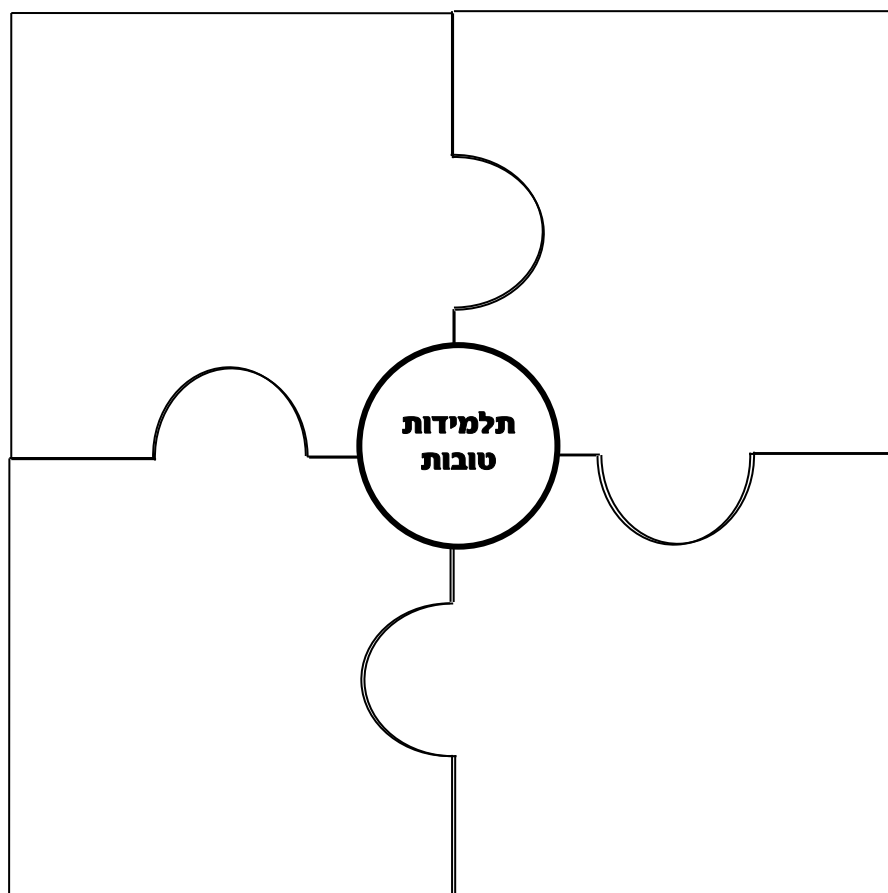
1. ב"פינת מולדת" תולים כתובית: "מרגישים ש..." לדוגמה: מרגישים שתלמידי כיתה ב' לומדים "מולדת". התלמידים אוספים הוכחות מצולמות/מצוירות להוכחת הטענה. (מצלמים ספר, מחברת מולדת, דף תצפית, וכו')
2. משחק לוטו "ילדות/ים למופת"

המטרה: להתאים בין ההכללה המאפיינת קבוצת תלמידות/ים לבין התופעות ההתנהגותיות של בנות/ים הקבוצה, המעידות על ההכללה.

המשחק כולל: * מספר לוחות (מצורפות 2 דוגמאות), שעל כל אחד תכונה מסוימת * חלקי תצרף, שעל כל אחד מהם תופעה התנהגותית מסוימת – 4 חלקים לכל לוח (מצורפות דוגמאות ל- 8 חלקי תצרף)

מהלך המשחק: המשחק מתנהל כמו משחק לוטו.

3. ילדים לומדים

המטרה: לתרגל הסקת מסקנות מתופעות, ולהבין שלכל תופעה ייתכנו מספר מסקנות.

המשחק כולל: *ילדים כמספר המשחקים (מצורפות 3 דוגמאות),

* 3-4 "בועות" דיבור לכל "ילד" (מצורפות דוגמאות ל- 6 "בועות" –

שתיים לכל "ילד")

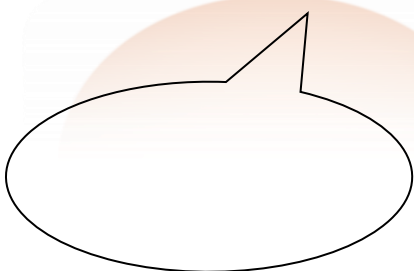
* כרטיסי תופעה כמספר ה"ילדים"

מהלך המשחק: כל משחק מקבל דמות של ילד וכרטיס תופעה. ה"בועות" מונחות

ב"קופה". כל משחק לוקח בתורו "בועה". אם היא מתאימה לתופעה שבידיו הוא מצמיד

אותה לילד "שלו". ולא – מחזיר לתחתית הערימה שב"קופה".

מנצח המשחק שהתאים 4 "בועות" ל"ילד" שבידיו.

לשכנים יש 5 לולים לתינוקות

לבניין, הגיעו פועלים ובידיהם סולם ארוך

מהרחוב נשמעה מוסיקה עליזה

**כנראה שמתקינים
מזגן אצל אחד
השכנים**

**כנראה
שמסיידים את
חדר המדרגות**

**כנראה שבת השכנים
התארסה**

**כנראה שהגיע
לרחוב מוכר
גלידה**

פרק שלישי - מתמצאים בסביבה

עמודים 52 - 75

בפרק זה לומדים התלמידים הצעירים להתמצא פיסית בסביבה חדשה, וכן רוכשים מיומנויות תרשים בסיסיות ראשוניות. במהלך הפרק ילמדו התלמידים מהו תרשים, לשם מה צריך **תרשים**, כיצד משתמשים בתרשים ומפיקים ממנה מידע, וכן יתנסו באיתור ראשוני של אתרים על פני **התרשים. התרשים** הוא כלי עבודה מרכזי של הגאוגרף ואולי אמצעי הלימוד המרכזי ביותר במקצוע הגאוגרפיה. לפיכך, פיתוח מיומנויות של הפקת מידע מתרשימים מהווה מוכנות חשובה ללימודי גיאוגרפיה בכיתות ההמשך.

מדוע חשוב ללמוד מיומנויות מפה?

המידע שבמפות הוא ייצוג חזותי של מרחב, כלומר, הוא תמיד מספק מידע על מקומות הנמצאים במרחב כלשהו (רחוב, שכונה, יישוב, מדינה). מדוע חשוב כל כך לרכוש מיומנויות מפה?

1. **התמצאות במרחב**: היא מיומנות חשובה ביותר ואף הכרחית כדי להשתלב בחברה ולדאוג לצרכינו. לדוגמה: מפה יכולה לעזור לנו להחליט מהי הדרך הקצרה והיעילה להגיע לבית של חברה; להחליט על מסלול טיול כיתתי; המפה מסייעת לנווט ולמצוא דרכים במרחב, ומחליפה ביעילות הסברים ארוכים ומסובכים; בעזרת המפה אנחנו יכולים לענות לעצמנו בקלות על שאלות כמו: "היכן נמצא?" ו"איך מגיעים?"

2. **ידע על המרחב**: בעזרת המפה אפשר לדעת **היכן** למצוא תופעות טבעיות כמו: ים, הרים ותופעות שנוצרו בידי האדם, כמו: בתים, כבישים, חנויות, גינות ציבוריות. המפה מאפשרת לנו לציין את המיקום של התופעות השונות ולזהות את **הפריסה** המרחבית של התופעות במרחב. רק באמצעות המפה אפשר לקלוט את התמונה במלואה ובמהירות. בכיתות ההמשך משמשת המפה מקור מידע חזותי שמעורר את הסקרנות הטבעית של הלומד. **תלמידים יגלו היכן נמצאת איטליה ואת מקום שפך הירדן**. המפה פותחת פתח לחקר, ומעוררת לשאלת שאלות.

בגילים צעירים ההיבטים הנ"ל הם התרומה העיקרית של לימוד מיומנויות מפה. בכיתות גבוהות יותר יש לפתח היבטים נוספים: * יחסי גומלין בין אדם לסביבתו * תכנון ופיתוח המידע העשיר שנאגר במפות שונות, והייצוג המרחבי שלו, עוזרים כמובן בקבלת החלטות הקשורות לתכנון ולפיתוח. למשל: היכן כדאי להקים יישוב? מהו התוואי שרצוי שהכביש המתוכנן יעבור בו? את המידע לשאלות מסוג זה אוספים המומחים בדרך כלל ממפות רבות ושונות.

מטרות:

1. עידוד לשימוש במגוון אמצעים להתמצאות בסביבה ופיתוח יכולת להשתמש בהם
2. יכולת לתאר מקום במונחים מרחביים
3. מוכנות להתמצאות ב"מפה" גאוגרפית
4. להגדיר ולתאר מיקום של סביבה במרחב
5. לאתר מיקום של סביבה

מושגים בסיסיים

מושגי מרחב וכיוונים, כמו: (שמאל, ימין, מתחת, מעל, לפני, מאחורי, ליד, מול וכו'), אזור חיוג, כתובת, שלטי מידע ושלטי כיוון, תרשים, מפה, "מקרא מפה", מפת מסלולים, ניווט,

"שער" לפרק

עמודים 52 – 53

תמונת ה"שער" מכילה מגוון אמצעים להתמצאות בסביבה: טלפון, תמרורי כיוון, שילוט תחנות אוטובוס, שלט מידע, מילולי, מפת עיר

פתיחה:

הסיפור על ילד שעבר דירה מחדד את השאלה: איך מתמצאים בסביבה בלתי מוכרת?

אפשר לפתח את הנושא באמצעות השאלה: מי עוד או מתי עוד צריך אמצעים להתמצאות בסביבה: עוברי דרכים, ילד שאבד או כשרוצים לבקר במקום מסוים. ניתן להתייחס לתמונות, ולברר באיזה אופן ובאיזה מקרה משתמשים בכל אמצעי המופיע בתמונות. טלפון: כשרוצים ליצור קשר מבלי לצאת מהבית או כשרוצים לברר כתובת לפני שיצאו מהבית ואפילו מהדרך, חיצים – כשמחפשים כיוון מבלי צורך לקרוא (לדוגמה: עולה חדש, החולף במהירות ברכב) וכן הלאה. המסקנה היא שאדם יכול להתמצא באופן יעיל יותר ולחסוך מאמץ פיסי, זמן וכסף ע"י שימוש נכון באמצעים מתאימים.

יחידה ראשונה: התמצאות בסביבה פיסית

עמודים 54 – 63

ההתמצאות במרחב הפיסי היא שלב מקדים להתמצאות במפה, ומהווה מוכנות למיומנויות מפה.

עמוד 54

בעמוד זה מיישמים התלמידים את הנלמד בעמודים 44-51: "לומדים מהתופעות", התהליך כאן מעט שונה, התופעות אינן משמשות ככלי לאפיון מקום. כאן התלמידים מחפשים תופעות מאפיינות כדי **לאתר** את המקום. המבוקש ולזהותו.

הצעה לפעילות: קראו את הקטע שלפניכם, וסמנו קו מתחת לפעולות הקשורות לחושים (ראיה, שמיעה, ריח, מוש, טעם). והשלימו את שם המקום החסר.

אורי מספר: ראיתי ילדים הולכים ומזיקים בידיהם ספרי קריאה. הבנתי שהם הולכים ל_____. הלכתי בעקבותיהם ומרחוק שמעתי צהלות ילדים וקריאות של אמהות בוודאי יש שם _____. המשכתי ללכת, ריח לא נעים פשט באויר. אני חושב שהוא הגיע מה_____. וכו'.

עמודים 55 - 57

בעמודים אלו מתגבש אצל התלמידים המושג "כתובת" כמגדיר מיקום של אתר במרחב. בנוסף, ידעו התלמידים כי כתובת מתייחסת למספר "מעגלים" סביבתיים: דירה, בניין, (בית), רחוב, עיר, מדינה.

הצעות לפעילויות: 1. כדי להבין שהכתובת כוללת מספר מעגלים ישלים תלמיד את כתובתו הפרטית.

הכתובת שלי	
שם המשפחה	השם הפרטי
מספר הבית	שם הרחוב
המיקוד	שם הישוב
	המדינה

2. התלמידים מקבלים מכתבים ובהם כתובות שחסר בהם פרט אחד או יותר.

א. האם המכתבים יגיעו ליעדם?

ב. מהם הפרטים החסרים במכתב? – השלימו

עמודים 56 - 57

המטרה בעמודים אלו לתת בידי התלמיד אמצעי נוסף להתמצאות בסביבה. מדריך הטלפון מספק לא רק מספרי טלפון כי אם גם כתובות. מציאת כתובת במדריך טלפונים היא פעילות אוריינית המצריכה ידע של סידור רשימה על פי א-ב וא-ב פנימי.

בעמוד 57 מצורפת מפת אזורי החיג. למעשה, זהו מפגש ראשוני בספר של התלמידים עם מפת ארץ ישראל (אם לא נביא בחשבון את המפה הממוזערת המופיעה בכריכת הספר). בשלב זה עדיין לא נרכשו מיומנויות מפה, ובכל זאת ניתן להפיק תועלת ממפגש זה: המורה ישאל את התלמידים האם הם מכירים / פגשו בעבר את הצורה המשורטטת בדף, ויצוין כי זו מפת ארץ ישראל. התלמידים יקראו את שמות היישובים המצוינים על המפה. האם הם גרים באחד מהם או בסמוך לאחד היישובים?

לאחר צביעת אזורי החיג ישאל המורה: **לאיזה אזור חיג שייך היישוב בו נמצא בית הספר?**

עמודים 58 - 59

עמודים אלו עוסקים בסמלים חזותיים. מטרה אחת של עיסוק זה היא התמצאות במרחב הפיסי בעזרת סמלים מוסכמים, כלומר: סמלים הידועים לקבוצת אנשים גדולה, שכל חברה מבינים מה הסמלים מייצגים. בימינו, נמצאים סמלים בכל מקום בו מתגוררים אנשים: בכבישים ובמדרכות, בחנויות ובמבנים ציבוריים אחרים ואפילו בבית פנימה, והסמלים הם אחד האמצעים העיקריים להתמצאות בסביבה.

המטרה החשובה יותר היא ליצור מוכנות לקריאת מפה. מפה היא למעשה, ייצוג משורטט של המציאות, והיא משתמשת בשפת הסמלים החזותיים, ולכן דורשת יכולת הסמלה גבוהה. העיסוק בסמלים תורם לפיתוח יכולת ההסמלה של התלמידים.

תרגיל 12: מטרת התרגיל היא להראות כי סמלים המורים על מקום אינם שרירותיים. על הסמל להיות בולט, מובן לכל אדם וחד משמעי. משמעות הסמל נוצרת מתוכנו, המשדר רעיון מסוים הקשור במקום אותו הסמל מייצג, לדוגמה: הצבי המהיר שבסמל דואר ישראל משדר מסר של יעילות ומהירות בהעברת דברי דואר.

עמודים 60 - 63

בעמודים אלו פוגשים התלמידים שלטים מסוגים שונים. בשיח המתפתח (בפנית "משוחחים") בעמוד 62 מתברר הצורך בסוגים שונים של שלטים. ניתן למיין את כל השלטים לשני סוגים עיקריים: שלטים שמציינים מקום ושלטים שמורים על כיוון. מובן, כי שלט שמציין מקום קבוע במקום עצמו, ושלט שמורה על כיוון נמצא במרחק מהמקום אליו רוצים להגיע. גם שלטים המציינים מקום מתחלקים לשתיים: שלטים מצוירים (סמלים) ושלטים שיש בהם מידע מילולי. רוב הסמלים הם אוניברסליים: מתקן שתיה, מעלית וכו'. ואילו המידע המילולי מתייחס למקום ספציפי, הנושא שם פרטי, ולכן אינו יכול להיות מוסכם על קבוצת אנשים גדולה מספיק, כמו: שם משפחה (לוי), שם רחוב (הזית) שם עיר (תל אביב) שם המשרד (אלי מסטרמן) וכו'.

שלטים שנותנים מידע מילולי ומראים כיוון מקדמים את ההתמצאות בכיווני המפה וקריאת המידע המילולי שבה.

הצעה לפעילות: 1. כדי לתאר איך מגיעים ממקום למקום, צריך לדעת להבחין בין ימין לשמאל.

- _____ באיזו יד אתם כותבים?
- _____ באיזו יד אתם מצביעים בכתה?
- _____ מי יושב בצד ימין שלכם?
- _____ מי יושב בצד שמאל שלכם?

2. לחבר שלכם אמרו לפנות ימינה וללכת ישר כדי להגיע למגרש המשחקים, אבל הוא אינו יודע היכן זה צד ימין. תנו לו עצות שיעזרו לו בקביעת הצד למשל:

- אם אתה כותב ביד ימין תפנה לצד _____ של היד הכותבת
- _____
- _____

יחידה שנייה: התמצאות במפה

עמודים 64 - 75

במהלך זה ילמדו התלמידים מהי מפה ולשם מה צריכים מפה. וירכשו מיומנות ראשונית של שימוש במפה: הפקת מידע, איתור פרטים וניווט על פי מפה.

לאחר שבעמודים הקודמים עסקנו בהתמצאות פיסית ומוחשית (הליכה ונסיעה בפועל במקום מציאותי וקיים), יכולים התלמידים לעבור לשלב הגבוה יותר של הפקת מידע על מקום, איתורו והתמצאות בו בעזרת **תרשים**.

כאמור, מפה הינה תרשים או ציור, המייצג ומסמל את המציאות. התמצאות בתרשימים ובמפות היא "אבן דרך" בהתפתחות התפיסה המרחבית. הפקת מידע מייצוג סמלי מחייבת פענוח הכרוך בחשיבה מופשטת. פיתוח המיומנויות חייב להיעשות באופן הדרגתי וספיראלי כדי שיהיה אפשר להביא את התלמידים מן השלב של החשיבה הקונקרטית, שבו הם נמצאים, אל שלב החשיבה המופשטת, שבו יוכלו להבין עקרונות מרכזיים ולעבוד עם המפות שונות. כמו כן מחייב הנושא תרגול מגוון ולמידה פעילה מלווה בפעילויות יצירתיות.

המלצה: כדאי להכין פינת עבודה בכיתה לתרגול מיומנויות המפה שבה יוכלו התלמידים לחזק ולתרגל מיומנויות אלה.

עמודים 64 – 65

משוחחים: בדיון זה מחדדים את ההבדל בין תמונה לסמל. הסמל מייצג בעלי חיים ומכליל את כל סוגי בעה"ח באיור אחד. לדוגמה: בתמונה רואים גמל, בתרשים-כבשה המייצגת בע"ח.

המלצה לתרגול: **מציגים** לתלמידים ציור ו"מפה אילמת" (ללא פרטים וסמלים) המייצגת את הציור. למפה ה"אילמת" מצורף "מקרא מפה". התלמידים ישרטטו (או ידביקו) את הסמלים במקום המתאים על פי הציור ומקרא המפה.

עמודים 66 – 67

עמודים אלו עוסקים בתרשים. יש לציין כי כל "מפה גאוגרפית" מכל סוג שהוא היא תרשים. התרשים בעמודים אלו הוא הפשוט ביותר מבין כל התרשימים ומקל על המעבר מהמוחשי למופשט.

תרגילים 23 – 26: בתרגילים אלו נדרשים התלמידים להפיק מידע ולתרגם את הטקסט **החזותי** – לטקסט תיאורי מילולי, לדוגמה: מספר הטורים והכיסאות בכיתה, מיקום התלמידים וכו'.

תרגילים 28 – 29: בתרגילים אלו נתרגל את המיומנות אך **בסדר הפוך**: התלמידים נדרשים ליצור בעצמם את הטקסט החזותי. כדי להפיק את מלוא התועלת מהתרגיל, ו"להרויח" פעילות אוריינית, מומלץ לתת לתלמידים לתאר את חדרם בקטע מילולי (בעל פה או בכתב), ורק לאחר מכן "לתרגם" את הקטע המילולי לתרשים.

הערות חשובות: 1. מובן שבכיתה ב התלמידים אינם מסוגלים להתייחס לקנה מידה או לפרספקטיבה נכונה, ולכן התרשימים יהיו בלתי מדויקים. החשיבות היא ביכולת התרגום לשפת הסמלים וביכולת לייצג פרטים בהקטנה.

2. יש לכוון את התלמידים להכין "מקרא מפה" המכיל סמלים בלבד: איורים סכמתיים שמתאפיינים בצמצום פרטים. כדוגמת הפריטים במקרא המפה בעמוד 66.

עמודים 68 - 69

"מפת מסלולים" היא מסוג ה"מפות נושאיות", המתמקדות בתחום מסוים אחד, עובדה זו הופכת אותן להיות מופשטות יותר. (פחות דומות למציאות).

מפת מסלולים עוסקת בקשרים וביחסים בין מקומות ומאפשרת בחירה מתוכננת של קו האוטובוס הרצוי על פי מסלולו (מוכנות לתכנון מסלול באמצעות מפה).

פעילות מומלצת: לערוך סיור בתחנות אוטובוסים, "לקרוא" מפות-מסלולים, ולאתר את מיקום התחנה בה נמצאים.

עמודים 70 - 71

הערה: במפה זו ויתרנו על "מקרא מפה" כדי לפשט את ההתמצאות. מפת הרחובות משלבת את שלושת סוגי התרשימים שבעמודים הקודמים ומיישמת את הידע הנרכש לצורך תכנון מסלול ותאורו באמצעות מפה.

פעילות נוספת: א. התבוננו במפה והשלימו:

העצים נמצאים בצד _____ של המפה.

הבתים נמצאים בצד _____ של המפה.

_____ כדי להגיע לבית הגבוה **המכונית הכחולה** צריכה לפנות

_____ כדי להגיע לבית הגבוה **המכונית השחורה** צריכה לפנות

תרגיל 38

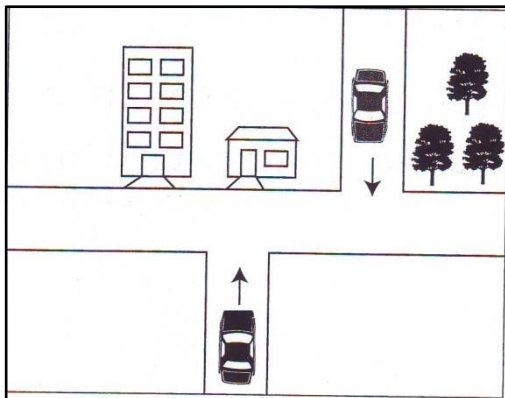
הצעה לפעילות: בדרך כלל הבתים ברחוב בנויים בשורות משני צדי הרחוב. לבתים בצד אחד של הרחוב יש מספרים זוגיים, ולבתים שנמצאים מולם יש מספרים אי-זוגיים.

הוסיפו בתרשים שלפניכם את מספר הבית שלכם

ואת מספרי הבתים שמשני הצדדים שלכם.

רשמו את מספר הבית שמולכם ואת המספרים

של הבתים שמשני הצדדים שלו.

הצעות לפעילויות יצירתיות לסיכום הפרק

הערה: יש להקפיד כי הפעילות לא תעשה על חשבון ההספק הנדרש.

1. הדוורים הקטנים

המטרה: להבין ש"כתובת" מגדירה מיקום של אתר במרחב,

עזרים: "שק" דואר, כובעי דוורים, "מעטפות", שעל כל אחת מהן "כתובות" של עצמים או תלמידים בכיתה.

המהלך: התלמידים יאתרו את ה"נמענים" על פי ה"כתובת". לדוגמה: הספר נמצא בטור השני בספסל

השלישי מתחת לכיסא.

2. "מחפשים את המטמון" - המורה מטמין "אוצר" באזור סמוך לבית הספר, התלמידים מאתרים

את המטמון באמצעות מפה של הסביבה.

3. התלמידים משרטטים את מסלול הדרך מהבית לביה"ס - את השרטוטים תולים ב"פינת

מולדת".

4. בית הספר שלנו

התלמידים מקבלים את מפת בית הספר.

מהלך הפעילות: שלב א: התלמידים מכינים מקרא מפה, הכולל סמלים, המציינים אזורי פעילות שונים ברחבי בית

הספר.

שלב ב: התלמידים ממקמים גם במפה את הסמלים במקומות המתאימים.

פרק רביעי - הבית שלנו

עמודים 76 – 101

אחת הברכות היותר מפורסמות של בלעם היא ברכת: "מה טובו אהליך יעקב" (פ' בלק), חז"ל (ב"ב ס א) על הכתוב: "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו": אמר: ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה. הבית היהודי הוא הערובה הבטוחה לקיום היהדות. זו ההשפעה העצומה שיש לסביבת המגורים ולשכונה על עיצוב האדם.

כשרוצה אדם שיכירו אותו, הוא לוקח את האנשים למקום בו הוא נולד, אל שכונת ילדותו. להראות את הבית הישן שגדל בו; מי היו השכנים; איפה ועם מי למד ושיחק. הוא מרגיש שסביבת מגוריו, חברי ילדותו, השכנים, הם חלק בלתי נפרד ממי שהוא היום כבוגר, וגם הבית שבו הוא מתגורר כעת הוא חלק מאישיותו. השפעת הסביבה הינה עיקרון מפתח בחינוך. היא אחראית על עיצוב האישיות, על תפיסת העולם, על ההתנהגות.

בפרק זה יעסקו התלמידים בסביבתם הקרובה ביותר - הבית והרחוב שהם גרים בהם. הפרק משלב עיסוק בסביבה הפיסית - בית המגורים, חדרו של הילד, ובסביבה האנושית - החל בבני המשפחה עימם חולקים את הבית, וכלה בשכנים בבניין וברחוב, המהווים מעגל השתייכות נוסף שילדים בגיל זה מכירים וחווים באופן יומי.

במהלך הלימוד יחקרו התלמידים צורות מגורים שונות, המעוררות מעצם טיבן סוגיות שונות, כמו: אחריות, פרטיות, שיתוף. הלימוד בפרק מקנה לתלמידים כלים לחיים משותפים במשפחה ובין השכנים בבניין.

בחלקו השני של הפרק לומדים על שינויים בסביבה, הנובעים מהתערבות האדם: תכנון, פיתוח והתאמת הסביבה לצרכי האדם. במהלך הלימוד ידונו התלמידים בבעיות הנגרמות מהשינויים, ויפעילו שיקולי דעת בהחלטה האם לבצעם, תוך שהם שואלים את עצמם על מי ועל מה ישפיעו השינויים ויעריכו את מידת הנזק מול התועלת.

מטרות:

- להבין שאדם מעצב את סביבתו על פי אישיותו, והסביבה תורמת לעיצוב האדם
- להבין את הצורך בשינויים ולהעריך את הנזק שהם עלולים לגרום
- לפתח התנהגות חברתית נאותה הכרוכה בתרומה לחברה, בהתחשבות בזולת תוך שמירת המרחב האישי.
- חינוך להתנהגות זהירה ולשמירה על כללי בטיחות בבית ובסביבה

מושגים בסיסיים:

בית המגורים, פרטיות, בטיחות, בית פרטי, בניין משותף, דיירים, אחריות, ועד בית, שינויים, תועלת, נזק, התחשבות, דעת תורה

"שער" הפרק

עמודים 76 – 77

פתיחה:

קריאת השיר בעמוד 76. השורה שמסיבה תשומת לב: "מה זה: גשם? דמעות? הטיפות שמקורן אינו ברור מייצגות שני קשיים: מפגע פיסי (קור ורטיבות) וקושי רגשי (בכי). הפתרון: נהיה לי טוב-הבית כבר קרוב. הבית נותן מענה לשני סוגי הקשיים: מחסה מפני מפגעים פיסיים ומקום שבו המתאפשר ההווי המשפחתי: שמחה, חמימות, אהבה.

שאלה: מה עוד מאפשר הבית? קיום חיים יהודיים, כלומר: נותן מענה לצרכים רוחניים: קיום מצוות, צניעות. ודרכים נפשיים כמו: פרטיות ושיתוף.

בעמ' 77 מכירים את כל תפקודי הבית.

יחידה ראשונה: סביבת המגורים

עמודים 76 - 88

מטרות:

- טיפוח זיקה לסביבה הקרובה. זיכרונות הילדות, השורשיים הם גם בסביבה הפיסית
- **יישום מיומנויות תרשים** שנלמדו בפרק הקודם בסביבה המוכרת והקרובה ביותר לתלמידים
- הבניית מושגים בסיסיים בנושאים "החיים בחברה", כמו: פרטיות, שיתוף, התחשבות אחריות.

עמודים 78 - 80

תיאור סביבת המגורים ב-3 צורות וברמות הפשטה שונות: טקסט מילולי רציף, **איור במבט על ותרשים**. המטרה: לדעת לתאר סביבה על פי מקורות מידע שונים.

בעמ' 78 - התלמידים מאתרים בקטע את תיאור הסלון ומשווים עם הסלון שבציור.

תרגילים 3-4 – תיאור הסלון מהווה דגם לתיאור החדרים הנדרשים.

עמוד 81

נושא ה"פרטיות" מעלה דילמה ויוצר מתח בין הצורך הטבעי והחשוב בפרטיות לגיבוש ה"אני" לבין יכולת שיתוף שהיא חשובה לא פחות לפיתוח המידות: הבנת הזולת, ויתור ועוד. הקומיקס מוביל לדיון כיתתי, שבמהלכו מתבררים גבולות הפרטיות תוך שימוש במושגים של שיתוף וויתור.

מטלה לבית: כל תלמיד מצייר חפץ ששייך לו באופן פרטי, ומספר איך או ממי קיבל את החפץ.

עמודים 82 - 83

לתשומת לב: הנושא של הימנעות מסכנות והתנהגות זהירה המודגם בסביבת הבית חשוב בכל סביבת חיים. התלמידים אמורים ליישם את כללי הזהירות בכל מקום. בכיתות ההמשך יפגשו התלמידים כללים אלו מנוסחים כחוקים: חוקי תעבורה, חוקי עזר עירוניים וכו'.

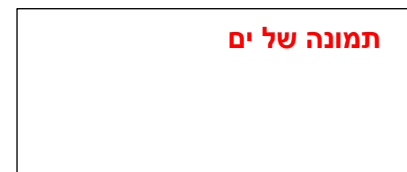
הצעה לפעילות: עבודה בקבוצות: המורה מציג תמונות של סביבות חיים שונות. כל קבוצה בוחרת בסביבה אחת.

תמונה של ים

הסביבה: _____

הסכנות: _____

כללי התנהגות: _____

עמודים אלו מהווים דוגמה להבניית מושג: המושג פרטיות מתרחב מהמעגל המשפחתי שנדון בעמוד 81 למעגל רחב יותר של שכנים בבניין המגורים. כאן יש נקודה נוספת להבנה: רכוש פרטי הוא לא רק זכות, ומשמעותו אינה רק איסור לאחרים להשתמש בו אלא גם חובת אחריות לבעליו. עיסוק באופן הניהול של בית משותף והתנהגות דייריו מניח יסוד להבנת הסדר החברתי ומפתח מעורבות ואחריות אישית וחברתית.

עמוד 87:

פעילות: הכללת הדוגמאות שבעמוד. תולה כביסה- **התחשבות**, קבלת פנים- **יחסים טובים**, ידידות. רעש ריקודים- **מפגע** / **עין טובה** (**מושג מוכר לתלמידים הצעירים**). הוספת שני חדרים- **תלות** / **עין טובה**, אופניים חוסמים – **מפגע** / **שיתוף**, הסכמת השכנים לקייטנה - **תלות** / **אחריות** המושגים הנרכשים הם הבסיס להבנת הנושא הבא.

יחידה שנייה: שינויים

עמודים 89 - 101

שינויים בסביבה הפיסית הם תוצאה בלתי נמנעת של מגורים האדם. "בינוי ופיתוח" – אלו שינויים שעורך האדם בסביבה כדי להתאימה לצרכיו הקיומיים- זאת, בניגוד לשינויים בלתי נצרכים שמטרתם לחבל ולהרוס והם בוודאי מיותרים ושלילים מראש.

שינויי "בינוי ופיתוח" יוצרים תמיד דילמה בין התועלת המופקת מהם לבין הבעיות שהם יוצרים, ומאתגרים את התלמידים לדון בהם. התלמידים ילמדו לשאול שאלות מהותיות לגבי שינויים סביבתיים: אילו שינויים מתרחשים באזור המגורים הקרוב (לדוגמה: סלילת כבישים, נטיעת מטע, בניית מרפסת)? אילו שינויים הם תהליכיים ומתמשכים לאורך זמן? אילו מהשינויים הם זמניים? מי גרם לשינויים? מדוע? מהן הסיבות לשינוי? מהו הצורך בו? ההתמודדות עם שינויים היא בכמה צורות: אם הנזק רב על התועלת ויש אפשרות לוותר על השינוי- השינוי לא ייערך. לדוגמה: בסביבת מגורים מובהקת לא יקימו בית חרושת שיזהם את הסביבה.

רוב השינויים הכרחיים ולכן לחשוב גם למזער את הנזקים שהם יוצרים, לדוגמה: **שיפוץ בית גורם לרעש**, **מומלץ שהשיפוץ יעשה לא בשעות המנוחה**.

עמודים 90-91:

המעגל הסביבתי מתרחב לשכונה ואף לעיר. העיסוק בשינויים מחנך את התלמידים לקבל בהבנה קשיים זמניים הנעשים לצורך שיפור. (לדוגמה: ערב פסח).

בדפים אלו משתמשים התלמידים בכלים שרכשו לניהול תהליך איכותי של קבלת החלטות על עריכת שינויים סביבתיים. הנושא מוגש כמעשייה, כיון שילדים צעירים אינם אמורים לקבל החלטות מסוג זה בחיי היום יום. בחרנו לעסוק בו מפאת חשיבותו: הבנת שיקולי הדעת של האחראים לביצוע השינויים יוצרת מוכנות ללימודי גיאוגרפיה: כלכלה ושימור הסביבה.

פרק חמישי: ארץ ישראל

עמודים 102 - 128

מקום מרכזי ניתן לארץ ישראל בשיעורי מולדת וגיאוגרפיה לאורך השנים. לכן, גם בכיתה ב' הוקדש פרק לנושא זה. הפרקים הקודמים עסקו אמנם בסביבות מצויות בארץ ישראל אך ללא מאפיינים ייחודיים לארצנו. כלומר: אלו סביבות שיכלו להיות בכל מקום בעולם. בפרק זה "מסיירים" התלמידים באתרים בארצנו, שכל אחד מהם מדגיש מאפיין אחר בנופי הארץ. מתחזקת תחושת השייכות לארץ ישראל. הפרק גם מדגיש את היבט הקדושה של הארץ.

במהלך הלימוד רוכשים התלמידים ידע בסיסי על ארץ ישראל כארץ הקודש וידע גיאוגרפי (ראשוני בלבד) על צורות נוף ומפה גיאוגרפית.

מפגש ראשוני עם אתרים ועם מושגים בגאוגרפיה כמוכנות למולדת בכיתה ד'.

מטרות:

1. הבנה של השתייכות למערכות סביבתיות שונות בו זמנית
2. הכרות של יישובים בארץ (ודגש על ערי הקודש וירושלים)
3. הכרות עם צורות נוף
4. מפגש ראשוני עם מפת ארץ ישראל
5. התלמידים יכירו אזורים וצורות יישוב, ומאפייניהם: מזג האוויר, צורות נוף, החי והצומח, משל יד, הווי חיים, אמצעי תחברה, רקע היסטורי.

מושגים בסיסיים

טיפוסי ערים: עיר קודש, עיר בירה, עיר עתיקה, עיר חדשה, עיר חרדית

נופים: מדבר, הרים, גבעות, סלעים, מצוק, חוף ים, ים, אגם

צורות יישוב: עיר, יישוב כפרי, מושב

מושגים בחקלאות: חקלאי, שדות, מטע, קציר, קטיף, מסיק, זריעה, דיג

מושגים של שימור נוף: גן לאומי, צמח מוגן, מצפור

"שער" הפרק

עמודים 102 – 103

המטרה

הצעה לפעילות: מחלקים את הכיתה ל-4 קבוצות. כל קבוצה נקראת בשם של ילד אחר.

עמוד 106

הקשר האישי של כל תלמיד לירושלים

עמוד 107

הרחבת הידע הכללי על שמות יישובים בארץ. מעין "סיעור מוחין" להבניית הידע מידע כיתתי-כל תלמיד "תורם" את הידע שלו לידע הכללי.

עמודים 108-109

הכרות ראשונית עם מושגים גיאוגרפיים בסיסיים (צורות נוף).

במהלך הלימוד מרחיבים את הידע הכללי על מקומות שונים בארץ. **וכן**, יתרום כל תלמיד מהידע האישי שלו.

עמוד 105

בעמוד זה מתבקשים התלמידים לאתר מקומות במפת ארץ ישראל. הבנת הטופוגרפיה של מקום באמצעות עיון במפה שטוחה דורשת יכולת של חשיבה מופשטת ותפיסה מרחבית, שלא התפתחו דיים אצל התלמידים בגיל זה. למרות זאת, הפעילות חשובה מאד. עיון במפת ארץ ישראל מזמן חשיפה ראשונית למפה פיסית על מאפייניה השונים. המפגש גם תורם להכרת ה"צורה" של מפת ארץ ישראל, ולקיבועה אצל התלמידים.

בנוסף, **התלמידים מתרגלים להתייחס למפה כמקור לאיסוף מידע על המרחב** – מיומנות יסוד בלימודי גיאוגרפיה, ומזהים את הפריסה של יישובים נבחרים בארץ. מיומנות מפה שמתפתחת אגב העיון היא: איתור וזיהוי של אתרים כתובים במפה. גם במפת שכונה (עמוד 70) עוסקים התלמידים באיתור וזיהוי של אתרים כתובים, אך שם הם מסתייעים בשרטוטים סכמתיים ובצבעים ובגדלים דומים למציאות, ואילו במפת ארץ ישראל האיתור הוא של כתוביות בלבד.

מטרות העיון במפת ארץ ישראל:

- "קיבוע" "תמונת" המפה וארבע רוחות השמים בזיכרון התלמידים
- עידוד לחיפוש ואיתור מקומות במפה
- פיתוח מיומנויות מפה נוספות

הצעה לפעילות: זיהוי התופעות במקומות השונים על פי הסמלים המצויים במפה, והסקת מסקנות על מקומות

אלו: טבריה – **מבנה צמית (קבר ר' מאיר בעל הנס)**, ד"ט – יישוב עתיק על חוף הכינרת, ובו אתרים קדושים. גן לאומי חוף השרון – **צבי** – שמורת טבע, בני ברק – **בתי אבות, מבני אב** – **שיבות ובתי כנסת** – יישוב עירוני חרדי, ירושלים – **בתי אבות, חולות, אדף, כיפות אבן** –

אבנים צתיקיס, קבר רחל – יישוב עירוני גדול מאד, עיר עתיקה, שיש בה מקומות קדושים (אילו
עוד?), קוממיות – **פרות, איכלי חלב, בתיס חד קואתייס** - יישוב כפרי, ירוחם – **טאליס** –
אזור מדברי.